

Halduskohtumenetluse seadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (kohtumenetluse avalikkus) väljatöötamise kavatsus

1. Kohtuotsuste avalik kuulutamine
2. Kohtumääruste avalikustamine kriminaalkohtumenetluses
3. Kohtumääruste avalikustamine tsiviilkohtumenetluses hagita menetlustes
4. Isikuandmete avalikustamine kohtulahendites
5. Kohtutoimikuga tutvumine kriminaalkohtumenetluses
6. Digitaalse kohtutoimikuga tutvumine
7. Juurdepääs piirangu kehtivus kinnises kohtumenetluses
8. Kohtuistungite avalikud ülekanded internetis
9. Kriminaalkohtumenetluses istungil avalikuks saanud teabe avalikustamine

Sissejuhatus

Käesoleva aasta 5. veebruaril toimus Riigikohtu, Justiitsministeeriumi, esimese ja teise astme kohtute ning ajakirjanduse esindajate ümarlaud, millel käsitleti kohtumenetluse avalikkuse tagamist eelkõige kehtiva õiguse probleemkohtadest lähtudes. Ümarlaual tehti Justiitsministeeriumile ettepanekud õigusaktide muutmiseks. Kriminaalmenetluse seadustikus tuleb üle vaadata kohtuistungite info avaldamise piiramine, toimikuga tutvumise võimaldamine ja kohtulahendite avalikustamine.

Riigikohtu kriminaalkolleeegiumi 16. aprilli 2020. a määruses kohtuasjas 1-19-8262¹ märgiti: „Õigusselguse huvides võiks kriminaal- ja kohtutoimikuga tutvumise kord, sh toimikuga tutvumine pärast kriminaalmenetluse lõpetamist ja toimiku arhiivimist, olla ammendavalt reguleeritud kriminaalmenetluse seadustikus. Seda sarnaselt halduskohtumenetluse seadustiku ja tsiviilkohtumenetluse seadustikuga, kus on toimikuga tutvumiseks kehtestatud kord, mis on käsitatav avaliku teabe seaduse ja isikuandmete kaitse seaduse suhtes eriregulatsioonina.“

11. mail 2020. a toimunud kohtuarendustoimkonna (mitteametlik töörühm koosseisus Viljar Peep, Villu Kõve, Heili Sepp, Villem Lapimaa) nõupidamisel toetati ümarlaua ettepanekuid ja täiendati neid kohtuotsuste avaliku kuulutamise küsimusega ja virtuaalistungite avalikkuse küsimusega, mis kerkis üles eriolukorra ajal. Justiitsministeeriumi kohtute talitus ja kriminaalpoliitika osakond tõstatasid veel kriminaalasjade määruste avalikustamise praktilised probleemid.

Kohtute haldamise nõukoja (*edaspidi KHN*) 10. septembril 2020. a istungil arutati esialgset VTK memo ja avaldati sellele poolehoidu. KHN pidas seal esitatud ettepanekuid asjakohasteks².

Justiitsministeerium koostas nimetatud ettepanekute põhjal kohtumenetlusseadustike muutmise väljatöötamiskavatsuse (*edaspidi VTK*), mis puudutab kohtuotsuste avalikku kuulutamist, kohtumääruste avalikustamist kriminaalmenetluses ja hagita asjades tsiviilkohtumenetluses, isikuandmete avalikustamist kohtulahendites, kohtutoimikutega tutvumist, juurdepääs piirangute lõppemist kinnises menetluses, kinnisel istungil teatavaks saanud infost vaikimise kohustust ning istungite veebiülekandeid.

¹ RKKKm 16.04.2020 <https://www.riigikohus.ee/et/lahendid?asjaNr=1-19-8262/17>

² KHN 9.-10.09.2020 toimunud 111. istungi resolutsioonotsuste protokoll, p.8. 18.09.2020, kättesaadav Justiitsministeeriumi kohtute talituses. KHN-i protokoll tehakse kohtute veebilehel avalikult kättesaadavaks pärast selle kinnitamist nõukoja järgmisel istungil detsembris 2020.

Käesoleva VTK eesmärgiks on tõhustada kohtumenetluse avalikkust. VTK-le tagasiside andmisel on seisukohad oodatud kõigi pakutud lahenduste kohta. Samuti on teretulnud täiendavad mõtted ja ettepanekud, mis on kantud kohtumenetluse avalikkuse arutamise tõhustamise ideest. Palume kohtumenetluse avalikkuse argumentide kõrval arvestada ka seda, kas ja kuivõrd võiks ettepanek mõjutada isikute põhiõigusi või õiglast menetlust üldiselt. Mõned VTK-s pakutavad lahendused on teistest üldisemad (nt kohtuistungite avalikud ülekanded internetis) ning sellisel juhul oleks eriti kasulik, kui ettepaneku toetamise korral esitataks tagasisides ka oma nägemus sellest, milline kavandatav õiguslik regulatsioon üldjoontes välja näha võiks (st põhilised reguleerimist vajavad küsimused).

1 Kohtuotsuste avalik kuulutamine

1.1 Probleem ja eesmärk

1.1.1 Probleemi kirjeldus

Vastavalt Eesti Vabariigi põhiseaduse § 24 lg-s 4 sätestatule tuleb kohtuotsus kuulutada avalikult, välja arvatud juhud, kui alaealise, abielupoole või kannatanu huvid nõuavad teisiti.

Ainult läbipaistev ja kõigile avatud kohtupidamine vastab õigusriigi põhimõtetele. Rahval kui kõrgeima riigivõimu kandjal peab olema võimalus jälgida kohtuistungit kulgu ja saada teada, millise otsuse kohus langetab, ükskõik, kas tegu on tsiviil-, kriminaal-, haldus- või põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetlusega.³

- Maa- ja halduskohtud lahendasid 2019. aastal kokku 48 848 kohtuasja, neist 11 023 istungimenetluses. See tähendab, et 2019. aastal vaadati esimese astme kohtutes kohtuistungitel läbi 23% kohtuasjadest, ülejäänud asjad lahendati kirjaliku menetluse käigus.

Tsiviilkohtumenetluses lahendati 2019. aastal istungimenetluses 14% kohtuasjadest (vt tabel 1).

Tabel 1. Lahendatud ja istungimenetluses asjade arv kohtute lõikes

Kohus	Lahendatud asjade arv	Istungimenetluses asjade arv	Istungimenetluses asjade osakaal
Harju Maakohus	15276	1725	11%
Pärnu Maakohus	3843	472	12%
Tartu Maakohus	7237	1072	15%
Viru Maakohus	4758	1197	25%
Kokku	31114	4466	14%

Halduskohtumenetluses lahendati 2019. aastal istungimenetluses 10% kohtuasjadest (vt tabel 2).

³ Eesti Vabariigi Põhiseaduse juriidilise ekspertiisi komisjoni lõpparuanne lk 25

https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/pohiseaduse_2_peatukk_pohioigused_vabadused_ja_kohustused_jarg.pdf

Tabel 2. Lahendatud ja istungimenetluses asjade arv kohtute lõikes.

Kohus	Lahendatud asjade arv	Istungimenetluses asjade arv	Istungimenetluses asjade osakaal
Tallinna Halduskohus	1262	219	17%
Tartu Halduskohus	1126	30	3%
Kokku	2388	249	10%

Kriminaalkohtumenetluses lahendati 2019. aastal istungimenetluses 41% kohtuasjadest (vt tabel 3).

Tabel 3. Lahendatud ja istungimenetluses asjade arv kohtute lõikes

Kohus	Lahendatud asjade arv	Istungimenetluses asjade arv	Istungimenetluses asjade osakaal
Harju Maakohus	6213	2225	36%
Pärnu Maakohus	1755	503	29%
Tartu Maakohus	4053	1915	47%
Viru Maakohus	3325	1665	50%
Kokku	15346	6308	41%

Enamik kohtuasju lahendatakse kirjalikus menetlus ja avalikkusel puudub juurdepääs õigusemõistmisele. Seda enam tuleb seadusandjal tagada kohtuotsuste avaliku kuulutamise regulatsiooni toimimine niivõrd suure kirjalike menetluste osakaalu korral.

Kohtuotsuse kuulutamise all mõistetakse klassikalise arusaama kohaselt selle suulist ettelugemist kohtuniku poolt⁴.

Kehtivas regulatsioonis on kriminaal- ja väärteomenetluses ette nähtud otsuse (resolutsiooni) avalik kuulutamine (KrMS § 315 lg 1, VTMS § 113 lg 1 ja § 135 lg 1). Tsiviilkohtumenetluses ja halduskohtumenetluses on ette nähtud otsuse (määruste osas on kohustus piiratud) avalik teatavakstegemine, mis võib seisneda otsuse kuulutamises või kantselei kaudu teatavakstegemises (menetlusosalistele) (TsMS § 452 lg 1, § 453 lg 1 ja § 454 lg 1; HKMS § 173 lg 1). TsMS § 454 lg 1: otsus kuulutatakse otsuse resolutsiooni ettelugemisega.

Avalikult teatavakstegemine on oluline lahendi õiguskindluse tagamise aspektist, kuna pärast otsuse avalikult teatavakstegemist ei saa otsuse teinud kohus seda tühistada ega muuta, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti.⁵

Kohtuotsuse avalik kuulutamine on sisuliselt võrdsustatud kohtuotsuse kättesaadavusega avalikkusele.⁶

Kohtulahendi avalikult teatavaks tegemise aeg tehakse avalikult kohtu veebilehel teatavaks koos menetlusosaliste nimede (haldusasjas võib nime eraelu puutumatus kaitseks avaldamata jätta; süüteomenetluses avaldatakse alaealise süüdistatava nimetähed) ja asja üldise kirjeldusega; kinnise menetluse kohta tehakse teatavaks vaid aeg ja asja number; otsuse teatavakstegemise aeg eemaldatakse veebilehelt 30 päeva möödumisel teatavakstegemisest (TsMS § 452 lg 5, HKMS § 173 lg

⁴ EV Põhiseaduse kommenteeritud väljaanne. 2017 <http://www.pohiseadus.ee/index.php?sid=1&pt=&p=24#c32>

⁵ Tsiviilkohtumenetluse seadustik II. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2017, § 452 lg 1 komm.3.1.3 (A. Pärsimägi)

⁶ EV Põhiseaduse kommenteeritud väljaanne. 2017 <http://www.pohiseadus.ee/index.php?sid=1&pt=&p=24#c35>

4, KrMS § 315¹ lg 1, VTMS § 2, kohtute infosüsteemi põhimääruse (*edaspidi KIS põhimäärus*) § 11 p 11).

Praktikas ei toimu tsiviil- ja halduskohtumenetluses istungil otsuse kuulutamist ega ka kantselei kaudu kohtuotsuse teatavaks tegemist. Kohtuotsust avalikult ette ei loeta. Kohtukantselei kaudu on ainult menetlusosalisel võimalik saada kohtuotsus paber kandjal. Samuti teeb kohus kas nähtavaks või toimetab kätte kohtulahendid ainult menetlusosalistele.

Kui menetlusväline isik soovib kantseleis kohtuotsusega tutvuda, siis kohaldub talle TsMS ja HKMS toimikuga tutvumise regulatsioon, st kohtulahendi saamiseks tuleb esitada kirjalik taotlus.

Süüteomenetluses toimikuga tutvumise regulatsioon puudub (käesoleva VTK raames tehakse ettepanek regulatsiooni kehtestamiseks) ja lahendi saavad vaid ajakirjanikud pressiesindaja vahendusel (lähitundes KHNi soovitudest⁷). Samas on esimese astme kohtus võimalik avalikkusel osaleda kriminaalmenetluses lahendi avalikul kuulutamisel kohtusaalis.

Süüteomenetluses toimub esimese astme kohtus kohtuotsuse kuulutamine kohtusaalis. Ringkonnakohus kohtuotsust avalikult ei kuuluta, otsusega saavad tutvuda vaid menetlusosalised sarnaselt tsiviil- ja halduskohtumenetlusega.

Seega, kolmandatel isikutel ei ole ligipääsu jõustumata kohtulahendile süüteosasjades ning hagi asjades tsiviilkohtumenetluses on sellele ligipääs vaid menetlusosaliste nõusolekul ja hagita asjades kohtu loal õigustatud huvi olemasolul ning halduskohtumenetluses kas menetlusosaliste nõusolekul või kohtu loal põhjendatud huvi olemasolul (vrdl KrMS, VTMS, TsMS § 59 lg-d 2 ja 4, HKMS § 89 lg-d 1 ja 2, § 175 lg 2).

Kohtuotsus on avalikkuse jaoks kättesaadav pärast jõustumist. Jõustunud kohtuotsused avalikustatakse arvutivõrgus (TsMS § 462 lg 1, HKMS § 175 lg 1, KrMS § 408¹ lg 1, KIS põhimääruse § 11 p 1). Tsiviilkohtumenetluses ja halduskohtumenetluses avalikustatakse arvutivõrgus ka määrused, millega menetlus lõpetatakse või hagi või kaebus läbi vaatamata jäetakse (TsMS § 466 lg 4, HKMS § 179 lg 4) ning tsiviilkohtumenetluses ka ringkonnakohtu ja Riigikohtu hagita menetlust lõpetavad määrused (TsMS § 479 lg 1). Halduskohtumenetluses avalikustatakse lisaks haldustoiminguks loa andmise jõustunud määrused (HKMS § 265 lg 4). Süüteomenetluses avalikustatakse jõustunud kohtumäärus, millega menetlus lõpetatakse, välja arvatud juhul, kui kriminaalasjas, milles määrus tehti, jätkub kohtueelne menetlus (KrMS § 408¹ lg 2, VTMS § 2). Tühistatud kohtulahendeid ei avalikustata.

Kokkuvõtvalt saab öelda, et praegu on tagatud avalikkusele juurdepääs jõustunud kohtulahenditele, kuid puudub kehtiva seadusandliku regulatsiooni järgi juurdepääs jõustumata ja tühistatud kohtulahenditele. Samuti ei ole avalikkusel võimalik osaleda tsiviil- ja halduskohtumenetluses kohtuotsuse kuulutamisel, kuna neid ei kuulutata avalikult ja kohtukantselei kaudu neid menetlusvälistele isikutele ei väljastata. Seega toimub põhiseaduses sätestatud kohtuotsuse avalik kuulutamine käesoleval ajal vaid süüteomenetluse esimeses astmes.

Seadusandja ei ole jõustumata lahendi avalikustamist reguleerinud, ja praktikas jõustumata lahendeid ei avalikustata. Tegemist on vastuoluga kohtumenetluse avalikkuse põhimõttega.

1.1.2 Eesmärk

Justiitsministeeriumi eesmärk on tagada vastavalt põhiseadusele kohtumenetluse suurem avalikkus ja kohtuotsuste avalik kuulutamine. Kuna avalik kuulutamine põhiseaduse mõistes on istungil

⁷KHNi soovitusel kohtute meediasuhtluseks

<https://www.kohus.ee/et/ajakirjanikule/kohtute-haldamise-noukoja-soovitused-kohtute-meediasuhtluseks>

kohtulahendi suuline kuulutamine, siis tänapäeva kirjaliku õigusemõistmise korral tuleb leida suulisele kuulutamisele samaväärne lahendus. Rohkemate kohtulahendite avalikustamine muudab õigusdiskussiooni rikkamaks ning sellel oleks arendav mõju ka õigusharidusele.

Euroopa Inimõiguste Kohus (*edaspidi EIK*) on kohtuotsuste avaliku kuulutamise osas möönnud, et kuigi inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni tekstist võiks järeldada avaliku ettelugemise kohustust, võivad kooskõla EIÕK art 6 lg -ga 1 tagada ka muud avaldamise viisid.⁸

- Tuleb leida võimalused kohtulahendite suulise kuulutamise asendamiseks elektroonilisel teel avaldamisega.
- Tuleb tagada vajadusel kohtuotsuse suuline kuulutamine kohtusaalis, millele lisaks toimub veebilehel kohtulahendi avalikustamine.
- Seaduses tuleb selgelt reguleerida jõustumata kohtulahendite avalikustamine ja kättesaadavus, seda selgelt tunnustades ning näha ette arvutivõrgus avaldamise avalikult teatavakstegemise vahendina (senise kuulutamise ja eriti kohtukantseleis teatavakstegemise asemel).
- Sätestada menetlusseadustikes, et jõustumata kohtulahend on avalik.

1.2 Võimalikud regulatiivsed lahendused

Regulatiivsete lahendustena on VTK-s välja toodud kolm alternatiivset võimalust.

- Jõustumata kohtulahendi avalikustamine veebis
- Jõustumata kohtulahendi resolutsiooni avalikustamine veebis
- Jõustumata kohtulahendi väljastamine päringu alusel

1.2.1 Jõustumata kohtulahendi avalikustamine veebis

Probleemi üheks võimalikuks lahenduseks on kõigi kohtuotsuste avalik kuulutamine veebilehe kaudu välja arvatud juhud, kui alaealise, abielupoole või kannatanu huvid nõuavad teisiti. Kohus avalikustab lahendi kohe pärast tegemist. Lahendil on automaatselt märge „jõustumata“. Kui lahend tühistatakse või jõustub, siis vastav märge muutub. Sama kohtuasja erinevate kohtuastmete lahendid on Riigi Teataja veebilehel edasikaebuste kaudu seotud. Senisega võrreldes saab avalikkus lahendiga tutvuda kohe selle tegemisel ehk allkirjastamise järgselt lahendi jõustumist ootama ei pea.

Põhiseaduse § 24 lg 4 lause teine pool sisaldab kataloogi alustega, millal tohib kohtuotsuse jätta avalikult kuulutamata. Kohtuotsuse tohib jätta avalikult kuulutamata ainult alaealise, abielupoole või kannatanu huvides. Need põhjused hõlmavad ainult kohtuotsuse kuulutamise kohtuistungil, milles mainitakse vastavaid isikuid nimeliselt. Piirata ei tohi aga kohtuotsuse kättesaadavust, kui selles on nimed asendatud tähtedega. Sellisel juhul kujutab kohtuotsus endast üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni põhiseaduse § 44 lg 1 tähenduses.⁹

Ettepanek: lisada menetlusseadustikesse säte, mis ütleb et „kohtuotsus kuulutatakse avalikult arvutivõrgu kaudu Riigi Teataja veebilehel“. Avalikustamisele kuuluvad kõik kohtulahendid, ka need, mis hiljem on tühistatud.

Kohtulahendite kohese avalikustamise korral jõustunud lahendite avalikustamist eraldi reguleerida ei ole enam vajalik.

⁸ Tšiviilkohtumenetluse seadustik II. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2017, § 452 lg 1 komm.3.1.1 (A. Pärsimägi)

⁹ Eesti Vabariigi põhiseaduse juriidilise ekspertiisi komisjoni lõpparuanne lk 25 p 3.

https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/pohiseaduse_2_peatukk_pohioigused_vabadused_ja_kohustused_jarg.pdf

Kooskõlas arusaamaga, et kohtuotsuse avalik kuulutamine teenib lõppkokkuvõttes siiski vaid kohtuotsusest teavitamise eesmärki ja et avaliku kuulutamise piirang tähendab sellise teavitamise piirangut, võiks pidada loogiliseks, et kord juba avalikult kuulutatud kohtuotsus jääbki avalikkusele kättesaadavaks või et kinnisel kohtuistungil kuulutatud kohtuotsus ei jõua kunagi avalikkuseni.¹⁰ Eeltoodud tõlgendus toetab välja pakutud lahendust, et kohtulahend (sh tühistatud) on kohe avalik.

Kindlasti tuleb lahendada küsimus, kas kohesele avalikustamisele kuuluvad ainult kohtuotsused või ka teatud liiki määrused. Ettepanek on jääda seni kehtiva regulatsiooni juurde ja avalikustada arvutivõrgus lisaks kohtuotsustele tsiviil- ja halduskohtumenetluses määrused, millega menetlus lõpetatakse või hagi või kaebus läbi vaatamata jäetakse (TsMS § 466 lg 4, HKMS § 179 lg 4) ning tsiviilkohtumenetluses ka ringkonnakohtu ja Riigikohtu hagita menetlust lõpetavad määrused (TsMS § 479 lg 1). Halduskohtumenetluses tuleb avalikustada lisaks haldustoiminguks loa andmise määrused (HKMS § 265 lg 4) ja süüteo menetluse määrused, millega menetlus lõpetatakse (KrMS § 408¹ lg 2, VTMS § 2).

Ka erialakirjanduses toetatakse lisaks kohtuotsustele määruste avalikustamist. „PS § 24 lg 4-s nõutakse otsesõnu tõepoolest üksnes kohtuotsuse avalikku kuulutamist. Võib oletada, et kasutades KrMS § 11 lg 2 avarama sisuga mõistet peegeldavat terminit „kohtulahend“, on soovitud eeskätt mõista anda, et kõnealune põhiseadusest tulenev nõue ei saa muutuda või kaduda vähemalt siis, kui kohus otsustab nõupidamise järgselt vormistada kriminaalmenetluse lõpetamise määruse või muu määruse, millega otsustatakse kriminaalmenetluse kui terviku edasist kulgemist“¹¹.

Reguleerimist vajab ka olukord, kui kohus kuulutab alguses resolutiivosa (KrMS § 315 lg 4) ja hiljem koostab põhiosa sisaldava kohtuotsuse. Kehtiva regulatsiooni kohaselt avalikustab kohus resolutiivosa ainult siis, kui tervikotsust hiljem ei koostata. Juhul kui kohus teeb lisaks resolutiivosale ka tervikotsuse, siis avalikustatakse kohtuotsus. Samuti näeb kehtiv seadus ette, et kui kord on juba resolutiivosa kuulutatud, siis tervikotsust enam kuulutama ei pea. Kohus teeb vaid teatavaks aja, millal kohtuotsus on menetlusosalistele kättesaadav (KrMS § 315 lg 5 p 1). **VTK-s tehakse ettepanek, et kohus avalikustab resolutiivosa, kuid pärast tervikotsuse tegemist asendatakse avalikustatud resolutiivosa kohtuotsusega.**

- 2019. aastal oli maakohutes kriminaalmenetluses kokku kuulutatud 261 resolutiivosa, mis hiljem asendati tervikotsusega (vt tabel 4). See tähendab, et kohtud peavad ca 5% lahendeid uuesti avalikustama.

Tabel 4. Lahendatud ja resolutiivosade arv maakohute lõikes

Kohus	Kohtuotsuste arv	Endiste resolutiivosade arv	Asendatud resolutiivosade osakaal
Harju Maakohus	2007	118	6%
Pärnu Maakohus	775	41	5%
Tartu Maakohus	1317	54	4%
Viru Maakohus	996	48	5%
Kokku	5095	261	5%

Lahendada tuleb ka küsimus, mil viisil kohtuotsused avalikustada. Kehtiva regulatsiooni kohaselt tuleb

¹⁰ Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2012, § 11 lg 2 komm.12 (E. Kergandberg)

¹¹ Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2012, § 11 lg 2 komm.10 (E. Kergandberg)

tsiviil- ja halduskohtumenetluses avalikustada kohtulahendid muutmata kujul. Isikuandmete eemaldamine toimub kas kohtu või isiku enda algatusel. Süüteomenetluses süüdistatava nime ei eemaldata, teised isikud anonüümitakse.

Tegelikkuses näitab kohtute praktika, et tsiviil – ja halduskohtumenetluses asendatakse enamuses kohtulahendites füüsiliste isikute isikuandmed initsiaalidega Sama teed võiks minna ka kohtuotsuste avalikul kuulutamisel. **Sätestada menetlusseadustikes et kohtuotsuste avalikustamisel veebis füüsiliste isikute nimed ja muud isikuandmed asendab kohus initsiaalide või tähemärgiga ja kohtulahendis ei avalikustata isiku elukohta.** Erandiks jääb ka edaspidi kriminaalkohtumenetluses lahendite avalikustamine, süüdistatava nimi kuulub kohtulahendis avalikustamisele (va alaealise nimi KrMS § 408¹ lg 2 teine lause alusel).

Ülaltoodud lahendus võimaldab kohtulahendite ühetaolist avalikustamist ja avalikustatud lahendis ei muudeta hiljem isikuandmeid, ehk lahendi avalikustamine kohtu poolt on ühekordne tegevus. Avalikustatud lahendid ei muutu aja jooksul, neile tekib ainult juurde märke jõustumise või tühistamise kohta.

Kindlasti peab üle vaatama ka lahendi avalikult teatavaks tegemise aja regulatsiooni (HKMS § 173 lg 4, TsMS § 452 lg 5, KrMS § 315¹ lg 1). Lahendi teatavaks tegemise aeg avalikustatakse koos menetlusosaliste nimedega ja eemaldatakse veebilehelt alles 30 päeva möödumisel. Kui valitakse lahendus, et avalikustatud lahendis on isikuandmed eemaldatud, siis tuleb isikuandmeid sisaldav lahendi avalikult teatavaks tegemise aeg Riigi Teatajast¹² eemaldada kohe pärast lahendi avalikustamist. Vastasel juhul juhtub olukord, et Riigi Teataja nimekirjast on nähtavad menetlusosaliste nimed ja samal ajal avalikustatud lahend on anonüümitud.

VTK-s väljapakutud lahenduse korral kohtute töökoormus ei suurene oluliselt, kuna kõik lahendid avalikustatakse jõustumisel juba praegu. Kehtiva regulatsiooni kohaselt ei avalikustata täielikult tühistatud lahendeid. Nende osakaal on väike – tsiviilasju 1,1%, kriminaalasju 0,6%, haldusasju 4,4%.

Arvudes kajastatuna on 2019. aastal avalikustatud jõustunud kohtulahendeid kokku 24775. Tegemist on nii kohtumääruste kui kohtuotsustega.

- Tsiviilkohtumenetluses tehti 2019. aastal I ja II astme kohtutes kokku 33874 lahendit, neist avalikustati 12127 (vt tabel 5). Esimese astme kohtu lahendeid oli 31114. Kui edaspidi avalikustada ka tühistatud lahendid, siis suureneb tsiviilasjades avalikustamisele kuuluvate lahendite arv 1,1% võrra, so 311 lahendit.

Tabel 5. Lahendatud ja avalikustatud kohtulahendite arv kohtute lõikes

Kohus	Lahendatud asjade arv	Jõustunud kohtulahendite arv	Avalikustatud kohtulahendite arv	Avalikustatud kohtulahendite osa
Harju Maakohus	15276	14116	4746	34%
Pärnu Maakohus	3843	3551	1366	38%
Tartu Maakohus	7237	6343	1625	26%
Viru Maakohus	4758	4747	2455	52%
Tallinna Ringkonnakohus	1948	1937	1394	72%
Tartu Ringkonnakohus	812	824	541	66%
Kokku	33874	31518	12127	38%

¹² Riigi Teataja https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_avalikustamine_otsing.html

- Halduskohtumenetluses tehti 2019. aastal I ja II astme kohtutes kokku 3533 lahendit, neist avalikustati 3391 (vt tabel 6). Esimese astme kohtu lahendeid oli 2388. Kui edaspidi avalikustada ka tühistatud lahendid, siis suureneb haldusajades avalikustamisele kuuluvate lahendite arv 4,4% võrra, so 105 lahendit.

Tabel 6. Lahendatud ja avalikustatud kohtulahendite arv kohtute lõikes

Kohus	Lahendatud asjade arv	Jõustunud kohtulahendite arv	Avalikustatud kohtulahendite arv	Avalikustatud kohtulahendite osa
Tallinna Halduskohus	1262	1200	1072	89%
Tartu Halduskohus	1126	1041	922	89%
Tallinna Ringkonnakohus	645	639	498	78%
Tartu Ringkonnakohus	500	511	493	96%
Kokku	3533	3391	2985	88%

- Kriminaalmenetluses tehti 2019. aastal I ja II astme kohtutes kokku 17320 lahendit, neist avalikustati 8018 (vt tabel 7). Esimese astme kohtu lahendeid oli 15346. Kui edaspidi avalikustada ka tühistatud lahendid, siis suureneb kriminaalasjades avalikustamisele kuuluvate lahendite arv 0,6% võrra, so 92 lahendit.

Tabel 7. Lahendatud ja avalikustatud kohtulahendite arv kohtute lõikes

Kohus	Lahendatud asjade arv	Jõustunud kohtulahendite arv	Avalikustatud kohtulahendite arv	Avalikustatud kohtulahendite osa
Harju Maakohus	6213	6078	2450	40%
Pärnu Maakohus	1755	1741	843	48%
Tartu Maakohus	4053	3844	1683	44%
Viru Maakohus	3325	3246	2063	64%
Tallinna Ringkonnakohus	1007	995	392	39%
Tartu Ringkonnakohus	967	910	587	65%
Kokku	17320	16814	8018	48%

Ülaltoodud lahendus toob kaasa muudatusi kohtute tööprotsessis. Praegu tegeleb jõustunud kohtulahendite avalikustamisega kohtu kantselei. Kuid kui lahend tuleb avalikustada pärast teatavaks tegemist, siis peab olema tagatud kantselei teavitamine menetleja poolt kohtulahendi tegemisest. Kindlasti on vajalik ka kohtute infosüsteemi (*edaspidi KIS*) arendus, mis suunab kohtulahendi avalikustamise toimingute tegemiseks õigele kohtuametnikule. Samuti tuleb arendada KIS-is kohtulahendite avalikustamise ja isikuandmete automatiseerimist ning avalikustatud lahendile jõustumata, tühistatud või jõustunud märke lisamist Riigi Teataja veebilehel.

1.2.2 Jõustumata kohtulahendi resolutsiooni avalikustamine veebis

Probleemi teine võimalik lahendus on avalikustada veebis kohe ainult kohtulahendi resolutsioon ja pärast jõustumist tervikotsus. Kehtiva õiguse kohaselt võib kohus avalikult kuulutada ainult resolutiivosa (KrMS § 315 lg 4) või resolutsiooni (HKMS § 173 lg 6 ja TsMS § 454 lg 1). Tegemist on otsuse resolutsiooni ettelugemisega kohtuistungil.

Kuid kuna praktikas ei toimu tsiviil- ja halduskohtumenetluses istungil otsuse kuulutamist, siis on võimalik resolutsiooni suuline kuulutamine asendada selle avalikustamisega veebilehel.

Süüteomenetluses küll toimub suuline kohtuotsuse kuulutamine maakohtus, kuid üha suureneva kirjaliku menetluse valguses ja avalikkuse teavitamise eesmärgist lähtudes tehakse VTK-s ettepanek ka süüteomenetluses kohtulahendi kirjaliku kuulutamise kasuks.

Ettepanek: lisada menetlusseadustikesse säte, mis ütleb et „kohtuotsuse resolutsioon kuulutatakse avalikult arvutivõrgu kaudu“.

Kui suulisel kuulutamisel loetakse ette kogu kohtulahendi resolutsioon koos isikuandmetega, siis tekib kohe küsimus, kuidas toimida veebis avalikustamisel. Kehtiva regulatsiooni kohaselt tehakse teatavaks Riigi Teataja veebilehel lahendi avalikult teatavaks tegemise aeg (HKMS § 173 lg 4, TsMS § 452 lg 5, KrMS § 315¹ lg 1). Lahendi teatavaks tegemise aeg avalikustatakse koos menetlusosaliste nimedega ja eemaldatakse veebilehelt alles 30 päeva möödumisel. **Lähtudes eeltoodust tehakse ettepanek, et ka kohtuotsuste resolutsioonid on avalikustatud koos isikuandmetega. Kui kohtulahendi resolutsioon sisaldab eriliiki isikuandmeid või selle isikuandmetega avalikustamine võib oluliselt kahjustada isiku eraelu puutumatust, siis tuleb kohtulahendi resolutsioon avalikustada anonüümitult.** Kinnises menetluses tehtud otsuse kohta avaldatakse üksnes otsuse avalikult teatavaks tegemise aeg, tsiviilasja number ning märge, et menetlus on kinnine. Seetõttu ei kuulu ka kinnises menetluses tehtud kohtuotsuste resolutsioonides isikuandmeid avalikustamisele.

Otsustada tuleb, mitu päeva on lahendi resolutsioon veebilehel avalikustatud. **Ettepanek on lähtuda kehtivast regulatsioonist (TsMS § 452 lg 5 ja KrMS § 315¹ lg 1) ning sätestada, et resolutsioonid on samuti avalikud 30 päeva kuulutamisest.** See tähendab, et resolutsioonid koos isikuandmetega on avalikud sama perioodi kui on avalik kohtulahendi avalikult teatavaks aeg Riigi Teataja veebilehel.

Kindlasti tuleb lahendada küsimus, kas avalikustamisele kuuluvad ainult kohtuotsuste resolutsioonid või ka teatud liiki määruste resolutsioonid. Kehtiva regulatsiooni kohaselt tuleb avalikustada arvutivõrgus lisaks kohtuotsustele tsiviil- ja halduskohtumenetluses määrused, millega menetlus lõpetatakse või hagi või kaebus läbi vaatamata jäetakse (TsMS § 466 lg 4 ja HKMS § 179 lg 4) ning tsiviilkohtumenetluses ka ringkonnakohtu ja Riigikohtu hagita menetlust lõpetavad määrused (TsMS § 479 lg 1). Halduskohtumenetluses tuleb avalikustada lisaks haldustoiminguks loa andmise määrused (HKMS § 265 lg 4) ning süüteomenetluses määrused, millega menetlus lõpetatakse (KrMS § 408¹ lg 2, VTMS § 2). **Ettepanek on, et ka ülaltoodud määruste resolutsioonid kuuluvad avalikustamisele.**

Sellise lahenduse korral peab alles jääma jõustunud kohtulahendite avalikustamise regulatsioon, sest tuleb tagada ka täisotsuse avalikustamine. Jõustunud kohtulahend kuulub ka edaspidi avalikustamisele Riigi Teataja veebilehel.

See tähendab, et kohtulahendid avalikustatakse kaks korda. Esimene kord kuulutatakse veebilehel resolutsioon ja teine kord pärast jõustumist tervikotsus. Resolutsioon eemaldatakse veebist ja asendatakse tervikotsusega. Sellise lahendusega on tagatud nii kohtuotsuste resolutsioonide avalik kuulutamine kui ka jõustunud kohtuotsuste kättesaadavus.

Ettepanek: avalikustada kohtulahendi resolutsioon koos menetlusosaliste isikuandmetega, kuid jõustunud tervikotsus avalikustada ilma füüsiliste isikute andmeteta.

Piirata ei tohi kohtuotsuse kättesaadavust, kui selles on nimed asendatud tähtedega. Säärasel juhul kujutab kohtuotsus endast üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni põhiseaduse § 44 lg 1 tähenduses.

Kui lähtuda analoogiast praegu kehtiva jõustunud lahenditega avalikustamisega, siis tsiviil- ja halduskohtumenetluses toimub isikuandmete eemaldamine kas kohtu või isiku enda algatusel. Süüteomenetluses süüdistatava nime ei eemaldata, teised isikud anonüümitakse.

Tegelikkuses näitab kohtute praktika, et tsiviil – ja halduskohtumenetluses anonüümitakse enamus kohtulahendeid füüsiliste isikute isikuandmetest. Sama teed võiks minna ka jõustunud kohtuotsuste avalikustamisel. Sätestada tuleks menetlusseadustes, et jõustunud kohtulahendite avalikustamisel veebis füüsiliste isikute nimed ja muud isikuandmed asendab kohus initsiaalide või tähemärgiga ja kohtulahendis ei avalikustata isiku elukohta. Erandiks jääb ka edaspidi kriminaalmenetluses lahendite avalikustamine, süüdistatava nimi avalikustatakse. Antud lahendus võimaldab kohtulahendite ühetaolist avalikustamist ja avalikustatud lahendis ei muudeta hiljem isikuandmeid, ehk lahendi avalikustamine kohtu poolt on ühekordne tegevus.

Kuna hetkel resolutsioone eraldi ei avalikustata, siis valides p.1.2.2 toodud lahenduse tõuseb kohtute töökoormus märgatavalt. Jõustunud tervikotsuse avalikustamisele lisaks tuleb täiendava tööna resolutsiooni avalikustamine.

- Maakohtutes avalikustati 2019. aastal kokku 17231 tsiviil- ja kriminaalkohtumenetluse lahendit (vt tabel 8).

Tabel 8. Avalikustatud kohtulahendite arv maakohtute lõikes

Kohus	Avalikustatud tsiviilasjade arv	Avalikustatud kriminaalasjade arv	Kokku
Harju Maakohus	4746	2450	7196
Pärnu Maakohus	1366	843	2209
Tartu Maakohus	1625	1683	3308
Viru Maakohus	2455	2063	4518
Kokku	10192	7039	17231

Ringkonnakohtutes oli 2019. aastal avalikustatud lahendite arv 3905 (vt tabel 9).

Tabel 9. Avalikustatud kohtulahendite arv ringkonnakohtute lõikes

Kohus	Avalikustatud tsiviilasjade arv	Avalikustatud kriminaalasjade arv	Avalikustatud haldusasjade arv	Kokku
Tallinna Ringkonnakohus	1394	392	498	2284
Tartu Ringkonnakohus	541	587	493	1621
Kokku	1935	979	991	3905

Tallinna Halduskohus avalikustas 1072 lahendit ning Tartu Halduskohus 922 lahendit.

Lähtudes eeldusest, et kõikide lahendite resolutsioonid, mis käesoleval ajal avalikustatakse jõustumisel, tuleb avalikult kuulutada, siis on suurenev töömaht 23130 resolutsiooni kuulutamisel. Tõenäoliselt saab see olema kohtuistungi sekretäri täiendav ülesanne.

Praegu on Registrate ja Infosüsteemide Keskuses (RIK) -is ja Justiitsministeeriumis analüüsimisel KIS-i arendus, mis võimaldab avalikustada ainult resolutsioone ja seda võimalikult automatiseeritult.

1.2.3 Jõustumata kohtulahendi väljastamine päringu alusel

Kolmanda lahendusena jääb kohtulahendi veebis avalikustamise regulatsioon samaks, kuid menetlusseadustikke täiendatakse sättega, mis võimaldab ka menetlusvälisel isikul tutvuda jõustumata lahendiga.

Ettepanek on lisada menetlusseadustikesse säte, mis ütleb et „pärast kohtuotsuse avalikku kuulutamist väljastatakse kohtulahend õigusliku huvi olemasolul ja kirjaliku taotluse alusel menetlusvälisele isikule elektrooniliselt“.

Selle lahenduse korral peab menetlusväline isik esitama kirjalikku taotluse, et lahendiga tutvuda, ning peab teadma, millise konkreetse lahendiga ta tutvuda soovib. Kohtulahendeid väljastab praegu ja ka edaspidi kohtu kantselei.

Kui praegu tehakse kohtulahendid tsiviil- ja halduskohtumenetluses kantselei kaudu teatavaks ainult menetlusosalistele (TsMS § 452 lg 1, § 453 lg 1 ja HKMS § 173 lg 1), siis edaspidi on ka menetlusvälisel isikul õigus taotleda lahendi väljastamist. Sarnase regulatsiooniga tuleb täiendada ka kriminaalmenetluse seadustikku.

Kindlasti peab kohtulahendite sellisel viisil menetlusväliste isikutele väljastamisel olema reguleeritud, mis lahendid kuuluvad avalikustamisele enne jõustumist ja mil viisil. Kohtulahendi väljastamisel asendatakse füüsiliste isikute isikuandmed initsiaalidega nii nagu toimitakse veebis avalikustamisel. Antud probleeme on käsitletud kahe eelneva lahenduse juures ning siinkohal neid uuesti välja ei tooda.

Lahendil peab olema ka märges, et tegemist on jõustumata lahendiga. Sarnaselt toimib hetkel ajakirjanikele kohtulahendite edastamine¹³.

Kehtiva regulatsiooni järgi on kolmandatel isikutel jõustumata kohtulahenditele ligipääs hagiastades tsiviilkohtumenetluses vaid menetlusosaliste nõusolekul ja hagita astades kohtu loal õigusliku huvi olemasolul ning halduskohtumenetluses kas menetlusosaliste nõusolekul või kohtu loal põhjendatud huvi olemasolul (TsMS § 59 lg-d 2 ja 4, HKMS § 89 lg-d 1 ja 2, § 175 lg 2). Selle variandi valimine tähendab, et kohtud ei pea enam menetlusosaliste nõusolekut küsima, kuid kohus peab hindama õigusliku huvi olemasolu.

Kohtulahendi väljastamiseks luuakse eraldi regulatsioon väljaspool kohtutoimikuga tutvumist. Kohtulahend väljastatakse menetlusvälisele isikule vastavalt seadusele. Ülaltoodud lahendus ei too kohtutele märkimisväärselt tööd juurde kohtulahendite väljastamisel menetluses mitte osalenud isikutele.

2 Kohtumääruste avalikustamine kriminaalkohtumenetluses

2.1 Probleem ja eesmärk

2.1.1 Probleemi kirjeldus

Jõustunud kohtuotsuse ja -määruse avalikustamine toimub vastavalt KrMS §-le 408¹.

KrMS § 408¹ lg 1 kohaselt jõustunud kohtuotsus ja jõustunud kohtumäärus, millega menetlus lõpetatakse, avalikustatakse selleks ettenähtud kohas arvutivõrgus, välja arvatud juhul, kui kriminaalasjas, milles kohtumäärus tehti, jätkub kohtueelne menetlus.

Kõik kohtuotsused tuleb avalikustada. Selles osas on seadus täpne ja probleeme regulatsiooniga ei ole.

¹³ KHNI soovitusel kohtute meediasuhtluseks <https://www.kohus.ee/et/ajakirjanikule/kohtute-haldamise-noukoja-soovitused-kohtute-meediasuhtluseks>

Kohtumääruste avalikustamisel on väga erinev praktika. KrMS sätestab, et ainult menetlust lõpetavad määrused tuleb avalikustada. Menetlust lõpetavate kohtuotsuste ja määruste all tuleb mõista kohtulahendeid, millega kohtulik arutamine selle kohtuastme jaoks siduvalt lõpetati. Taoliste lahenditena tulevad eeskätt kõne alla vastava kohtuinstantsi kohtuotsused kõigis menetlusliikides (KrMS § 238 lg 1 p 4, § 248 lg 1 p 5, § 253 p1, § 256⁵ lg 1 p 2, § 309 lg 1, § 337 lg 1 ja § 361 lg 1) ning kohtumäärused, millega kriminaalmenetlus mis tahes menetlusliigis lõpetatakse kriminaalmenetlust välistavate asjaolude esinemise tõttu (KrMS § 199 lg 1 p-d 2-6), nt seoses mõistliku aja möödumisega (KrMS § 274²) või otstarbekuse kaalutlustel (KrMS § 274 lg 5 ja 6).

Praktikas avalikustavad kohtud lisaks menetlust lõpetavatele määrustele ka teisi liiki määruseid.

Näiteks on sellised määrused menetlustes - psühhiaatrilise sundravi kohaldamine lühimenetluses, rahvusvahelise koostöö taotlus, täitmiskohtuniku ja eeluurimiskohtuniku asjad jne. Erineva praktika tulemuseks on see, et on kohtuid, kes avalikustavad karistuse kandmisest vabastamise määruseid ja kohtuid, kes seda ei tee. Näiteks süüdimõistetu enne tähtaja lõppemist tingimisi vangistusest vabastamise kohtulahendeid jõustus 2019. aastal 1477 korral, neist avalikustati 959 (65%). Sellisel juhul võib öelda, et kohtud pigem avalikustavad enne tähtaega vabastamise määruseid. Riigi õigusabi määruseid jõustus 76, neist avalikustati 20, rahalise karistuse asendamine vangistusega määruseid jõustus 244, avalikustati 113 lahendit.

Täiendavat ebaselgust lisab see, et kui prokuratuur avaldab üksnes KrMS §-de 202 ja 203 alusel tehtud kriminaalmenetluse lõpetamise määrused (ja asendab seal nimed initsiaalidega), siis analoogiline regulatsioon puudub juhtudeks, kui menetlus lõpetatakse näiteks leppimise tõttu KrMS § 203¹ alusel või mõistliku menetlusaja möödumise tõttu KrMS § 205² ja § 274² alusel.

Seega vajaks menetlust lõpetavate lahendite regulatsioon ühtlustamist. Juhul kui avalikustamisele kuuluvad ka teatud liiki asjades tehtud määrused (lisaks KrMS §-dele 202 ja 203) ja kõik II astme kohtulahendid, siis tuleb täiendada KrMS § 408¹ loetelu.

2.1.2 Eesmärk

Muudatuse eesmärgiks on kohtulahendite ühetaoline avalikustamine kriminaalmenetluses. Menetlusosalise ja avalikkuse jaoks peab kriminaal – ja väärteoasjades olema üheselt selge, mis liiki kohtulahendid avalikustatakse või mitte.

2.2 Võimalikud regulatiivsed lahendused

Regulatiivse lahendusena on näha ette suurema hulga kohtumääruste avalikustamine kui ainult menetluste lõpetamise kohtumäärused. Kaaluda tuleb ka kõigi II astme kohtulahendite avalikustamist.

Avalikkusel on huvi saada infot, mis saab süüdimõistetu karistusest, kas ta vabastatakse enne tähtaega või karistus asendatakse. Tihti kaasneb karistusest ennetähtaegse vabastamisega suur avalik huvi. Ka kohtupraktika teavitamise seisukohalt on avalikkust vaja informeerida karistusest vabastamise, süüdimõistetu enne tähtaja lõppemist tingimisi vangistusest vabastamise kohtulahenditest. Tegemist on täitmiskohtuniku poolt ainuisikuliselt tehtud otsustustega (KrMS § 22).

Kõnealuse eesmärgi saavutamiseks tuleb täpsustada KrMSi § 408¹ lg 1 olevat loetelu kohtumääruste avalikustamise osas.

Ettepanek : täiendada kohtumääruste avalikustamise regulatsiooni nii, et avalikustamisele kuuluvad ka kohtulahendi täitmise lahendamise seotud küsimustes tehtud kohtulahendid. Samuti lisada ka II astme kohtumääruste avalikustamise kohustus, mis on eriti oluline kohtupraktika ühtlustamise

seisukohalt. Kuna süüdimõistetu nimi kuulub kohtuotsuses avalikustamisele, siis ka kohtulahendi täitmise lahendamise seotud määrustes tuleb süüdistatava nimi avalikustada.

Kuna täna ei avalikustata kõiki täitmiskohtunike lahendeid ja kui uue regulatsiooniga näha ette, et täitmiskohtuniku lahendid tuleb avalikustada, siis tõuseb kohtute koormus mõningal määral. Süüdimõistetu nime avalikustamine ei too kaasa oluliselt suuremat töökoormust, sest juba praegu avalikustatakse 74% lahendist koos isikuandmetega.

- Täitmiskohtunike poolt tehtud lahendeid jõustus 2019. aastal 4195, kohtud avalikustasid alla poole lahenditest, so 1870 lahendit (vt tabel 10). Sellest 1382 (74%) lahendit on avalikustatud muutmata kujul, ehk süüdistatava nimi on nendes lahendites avalik.

Tabel 10. Jõustunud ja avalikustatud kohtulahendite arv maakohtute lõikes

Kohus	Jõustunud lahendid	Avalikustatud lahendid	Avalikustatud süüdistatava nimega	Isikuandmetega avalikustatud
Harju Maakohus	1317	310	275	89%
Pärnu Maakohus	366	56	54	96%
Tartu Maakohus	1311	467	62	13%
Viru Maakohus	1201	1037	991	96%
Kokku	4195	1870	1382	74%

Enim avalikustati süüdimõistetu enne tähtaja lõppemist tingimisi vangistusest vabastamise kohtumääruseid (vt tabel 11).

Tabel 11. Jõustunud ja avalikustatud kohtulahendite arv maakohtute lõikes

	Jõustunud lahendite arv	Avalikustatud lahendite arv	Avalikustatud lahendite osakaal
Süüdimõistetu enne tähtaja lõppemist tingimisi vangistusest vabastamine	1477	959	65%
Vangistuse tingimisi kohaldamata jätmise tühistamine ja karistuse täitmisele pööramine	783	311	40%
Muu kohtulahendi täimisega seotud küsimuste lahendamine	716	128	18%
Katseaja pikendamine või täiendavate kohustuste määramine	492	196	40%
Rahalise karistuse asendamine vangistusega	244	113	46%
ÜKT tühistamine ja karistuse täitmisele pööramine	105	45	43%
Rahalise karistuse tähtaja pikendamine või tasumine osade kaupa	99	17	17%
Muud	92	25	27%
Katseaja kohustuste tühistamine	38	15	39%
Tähtajalise vangistuse või asenduskaristuse täitmisele pööramine	37	23	62%
Katseaja kohustuste kergendamine	29	20	69%

Täitmiskohtunike tehtud kohtulahendite avalikustamisel tekkiva suureneva töökoormuse leevendamiseks tuleb arendada KISis lahendite automaatse avalikustamise funktsionaalsust. Antud lahendus on RIKi ja Justiitsministeeriumi koostöös juba arendamisel.

3 Kohtumääruste avalikustamine tsiviilkohtumenetluses hagita menetlustes

3.1 Probleem ja eesmärk

3.1.1 Probleemi kirjeldus

Vastavalt TsMS § 479 lg-le 1 tehakse hagita asjas määrus avalikult teatavaks üksnes seaduses ettenähtud juhul. Avalikult teatavaks tehtavad määrused avaldatakse otsuste avaldamiseks ettenähtud korras ka kohtu veebilehel ja mujal arvutivõrgus selleks määratud kohas vastavalt TsMS §-s 462 sätestatule. Ringkonnakohtu ja Riigikohtu hagita menetlust lõpetavad jõustunud määrused avaldatakse arvutivõrgus ka juhul, kui neid ei tehta avalikult teatavaks.

Seadus näeb otseselt ette teatud liiki hagita asjades kohtulahendite avalikustamise. Samas võib avalikkusel olla suur huvi näiteks selliste hagita asjade vastu, kus toimub sisuline vaidlus. Avalikkusel on enim küsimusi tekkinud avalikult kasutatavale teele juurdepääsu ja tehnoarajalise talumise asjades tehtud lahendite mitte avalikustamine. Tähelepanu väärrib ka, et 01.01.2018. a jõustusid korteriomandi- ja korteriühistuseadus (KrtS) ning TsMS § 613 muudatused, mille kohaselt korteriühistu organi otsuse kehtetuks tunnistamise ja tühistuse tuvastamise nõue lahendatakse kohtus hagita menetluses.

Riigikohtu tsiviilkolleegium on 24.10.2018. a kohtuotsuses 2-17-7999¹⁴ juhtinud kohtute tähelepanu, et 1. jaanuarist 2018. a kehtivas redaktsioonis näeb TsMS § 613 lg 1 p 1 ette, et kohus lahendab hagita menetluses korteriomandiku või korteriühistu avalduse alusel mh asja, mis tuleneb korteriomandist ja korteriomandi eseme valitsemisest ning puudutab korteriomandike omavahelisi õigusi ja kohustusi, välja arvatud KrtS §-s 33 sätestatud nõude.

Enne 01.01.2018. a lahendati korteriühistuseaduse alusel osutatavate teenuste asjad ja korteriühistu juhtorganite otsuste vaidlustamised hagimenetluses, siis kuulusid nad avalikustamisele vastavalt kohtuotsuste avalikustamise sätetele. Pärast 01.01.2018. a neis menetluses tehtud lahendid enam avalikustamisele ei kuulu, kuna tegemist on hagita menetlustega ja nende avalikustamine ei ole seaduses ette nähtud.

Praktikas on küsimusi tekitanud ka, et kõik ringkonnakohtu ja Riigikohtu lahendid hagita asjades avalikustatakse, kuid sama kohtuasja esimese astme kohtulahend ei ole avalik. Kohtupraktika avalikustamise seisukohalt tuleb kaaluda, kas on mõistlik hakata edaspidi avalikustama ka neid I astme kohtu lahendeid, mida on ringkonna- ja Riigikohus läbi vaadanud.

Seega on tekkinud hagita asjades kohtulahendite avalikustamisel olukord, et varasemalt avalikustatud kohtumääruseid enam ei avalikustata ja avalikkusel puudub info kohtupraktika kohta.

3.1.2 Eesmärk

Muudatuse eesmärgiks on hagita menetluses kohtulahendite avalikustamise regulatsiooni täiendamine. Hagita menetluses peab menetlusosalise jaoks olema üheselt selge, kas tema suhtes

¹⁴ RKTko 2-17-7999 24. oktoober 2018 p 18 <https://www.riigikohus.ee/et/lahendid?asiaNr=2-17-7999/68>

tehtud kohtulahend kuulub avalikustamisele või mitte. Seadusandjal on vaja täpsustada hagita asjade avalikustamist.

Avalikustamisele kuuluvate lahendite ringi tuleb laiendada, et tagada avalikkuse teavitamine korteriomandist tekkivatest vaidluste lahendamise tulemustest.

3.2 Võimalikud regulatiivsed lahendused

TsMS näeb otseselt ette teatud liiki hagita asjades kohtulahendite avalikustamise. Samas võib olla avalikkusel suur huvi selliste hagita asjade vastu, mille avalikustamist seadus ette ei. Näiteks avalikult kasutatavale teele juurdepääsu ja tehnoarajatise talumise asjad. Samuti ei ole millegagi põhjendatud, et KrtS alusel osutatavate teenuste asjades lahendeid ei avalikustata.

Ettepanek: täiendada TsMS § 479 lg 1 nii, et määrused avalikult kasutatavale teele juurdepääsu ja tehnoarajatise talumise asjades ning korteriomandi- ja korteriühistuseaduse alusel osutatavate teenuste asjades avalikustatakse. Samuti avalikustada need esimese astme kohtu hagita menetluste lahendid, milles on jõustunud ringkonnakohtu või Riigikohtu lahendid.

- Maa- ja ringkonnakohtutes jõustus 2019. aastal 12749 hagita menetluse kohtulahendit. Neist avalikustati veebis kohtute poolt 2476 (19%) (vt tabel 12).

Tabel 12. Jõustunud ja avalikustatud kohtulahendite arv kohtute lõikes

Kohus	Jõustunud lahendite arv	Avalikustatud lahendite arv	Avalikustatud lahendite osakaal
Harju Maakohus	5079	957	19%
Pärnu Maakohus	1648	215	13%
Tartu Maakohus	2936	264	9%
Viru Maakohus	2241	535	24%
Tallinna Ringkonnakohus	543	368	68%
Tartu Ringkonnakohus	302	137	45%
Kokku	12749	2476	19%

- 2019. aastal avalikustati enim pankrotimenetluses tehtud lahendeid - 54% kõigist (2476) hagita menetluses avalikustatud lahenditest (vt tabel 13).

Tabel 13. Avalikustatud kohtulahendite arv kohtute lõikes

	Avalikustatud lahendeid	Avalikustatud lahendite osakaal
Pankrotiõigus	1338	54%
Ühinguõigus	328	13%
Asjaõigus	99	4%
Täitmine	99	4%

- Ettepanekus välja toodud avalikult kasutatavale teele juurdepääsu ja tehnoarajatise talumise asjades ning KrtS alusel osutatavate teenuste asjade avalikustasid maakohutud 269 lahendit 433 -st (625) (vt tabel 14).

Tabel 14. Jõustunud ja avalikustatud kohtulahendite arv kohtute lõikes

	Jõustunud kohtulahendite arv	Avalikustatud kohtulahendite arv	Avalikustatud kohtulahendite osakaal
Avalikult kasutatavale teele juurdepääsu ja tehnoarajatise talumise asjad	54	17	31%
Korteriühistu juhtorganite otsuste vaidlustamine	56	25	45%
Korteriühistuseaduse alusel osutatavate teenuste asjad	323	227	70%
KOKKU	433	269	62%

Kokkuvõttes võib öelda, et kui täiendada hagita asjades tehtud avalikustamisele kuuluvate kohtulahendite loetelu, siis ei suurene kohtute koormus oluliselt. Nimetatud lahendeid avalikustati juba siis, kui neid vaadati läbi hagimenetluses.

4 Isikuandmete avalikustamine kohtulahendites

4.1 Probleem ja eesmärk

4.1.1 Probleemi kirjeldus

Kohtulahendites isikuandmete avalikustamise probleemi saab jagada kaheks. Esimene neist käsitleb süüteomenetlust ja teine tsiviil- ja halduskohtumenetlust.

Vastavalt KrMS § 408¹ lg-le 2 avalikustatakse avaldatud kohtulahendis süüdistatava nimi ja isikukood, isikukoodi puudumisel sünniaeg. Alaealise süüdistatava nimi ja isikukood või sünniaeg asendatakse initsiaalide või tähemärgiga, välja arvatud juhul, kui avaldatav jõustunud kohtulahend on vähemalt kolmas, milles alaealine on kuriteos süüdi tunnistatud. Teiste isikute nimed ja muud isikuandmed asendab kohus initsiaalide või tähemärgiga. Kohtulahendis ei avalikustata isiku elukohta.

KrMS § 206 lg 5 ütleb, et käesoleva seadustiku § 202 või 203 alusel kriminaalmenetluse lõpetamise määrus avalikustatakse käesoleva seadustiku §-s 408¹ sätestatud korras, asendades kahtlustatava nime ja isikuandmed initsiaalide või tähemärgiga.

Isikuandmete avalikustamise praktika on kohtutes väga erinev. Süüdimõistvates kohtuotsustes isikuandmete avalikustamine praktikas probleeme ei tekita, kuid ühtne seisukoht puudub õigeksmõistetu nime avalikustamise osas. KrMS § 408¹ lg 2 kohaselt tuleb süüdistatava nimi avalikustada. Ka õigeksmõistvas kohtulahendis on õigeksmõistetu kui „süüdistatav“, ehk tema nimi ja isikukood kuulub avalikustamisele. Samas on kohtuid, kes leiavad, et see ei ole õige tõlgendus ja asendavad õigeksmõistetu nime initsiaalidega.

Samuti on erinev praktika kohtumäärustes isikuandmete avalikustamisega. Menetluse lõpetamise lahendites ei tohi avalikustada kahtlustatava nime, kuid osad kohtud on seda laiendanud ka süüdistatava nimele. Ehk kui tegemist on KrMS § 202 või § 203 alusel kriminaalmenetluse lõpetamisega, siis asendatakse ka süüdistatava nimi initsiaalidega. Seega on avalikustatud määrustes kord süüdistatava nimi olemas, kord mitte. Kokkuvõttes võib leida erinevates kriminaalmenetluse liikides avalikustatud määrustest süüdimõistetu või süüdistatava nime ja isikukoodi.

Isikuandmete kohtulahendis avalikustamisel on veel üks oluline probleem. Nimelt KarRS § 28 kohaselt pärast isiku karistusandmete kustutamist registrist asendatakse avalikustatud kohtulahendites või muudes registrisse kandmise aluseks olnud ametnike avalikustatud otsustes isiku nimi initsiaalide või tähemärgiga, kuid õigeksmõistetu nime ei asendata kunagi. Samuti jäävad alles nende isikute nimed, mis on avalikustatud erinevates määrustes ja ei ole seotud karistusega. Näiteks kriminaalmenetluse lõpetamine, riigi õigusabi taotlus ja rahvusvahelise koostöö taotlus. See tähendab, et nende isikute nimed on avalikud igavesti, kui nad ise isikuandmete eemaldamise taotlust kohtule ei esita.

Kaalumist vajaks ka see, kas süüdistataval võiks mingil juhul olla võimalik taotleda oma nime initsiaalidega asendamist ka õigeksmõistva otsuse korral. Olukorras, kus KarRS § 28 võimaldab nime initsiaalidega asendamist isegi süüdimõistva otsuse korral, ei pruugi olla põhjendatud, et kehtiv õigus ei näe sõnaselgelt ette õigust õigeksmõistva otsuse korral nime initsiaalidega asendamist.

Kehtivad kriminaalmenetluse seadustiku sätted ei ole piisavad, et tagada kohtulahendite ühetaoline avalikustamine. Selles osas on vaja seadusandja tahet täpsustada.

TsMS § 462 lg 2 ja HKMS § 175 lg 3 kohaselt asendatakse andmesubjekti taotlusel või kohtu algatusel jõustunud kohtuotsuses andmesubjekti nimi initsiaalide või tähemärgiga ning ei avalikustata tema isikukoodi, sünniaega, registrikoodi ega aadressi. Riigi- või kohaliku omavalitsuse asutuse, avalik-õigusliku juriidilise isiku või muu avaliku võimu kandja andmeid kohtulahendis ei varjata.

Seega, tsiviil- ja halduskohtumenetluses kehtiva regulatsiooni kohaselt ei varjata üldjuhul ühegi menetluses osaleva isiku (sh tunnistajate ja kolmandate isikute) nime, isiku – või registrikoodi ega aadressi, st üldjuhul enne lahendi avalikustamist lahendit isikuandmete osas muutma ei pea. Andmete piiramist võivad taotleda kõik kohtuotsuses nimetatud subjektid sõltumata sellest, kas tegemist on menetlusosalise, tunnistaja või muu lahendis viidatud isikuga. Taotluse võib esitada igal ajal (st ka pärast lahendi avalikustamist) ning andmete varjamist ei pea taotluses põhjendama. Isiku taotluse alusel tuleb nimi alati eemaldada. Isikuandmete eemaldamine toimub ka kohtu algatusel (TsMS § 462 lg 2, HKMS § 175 lg 3).

Tsiviil- ja halduskohtumenetluses on kohtute praktika isikuandmete kohtulahendites avalikustamisel väga erinev. Kohtulahendite avalikustamise viisid võib jagada kolme gruppi. Esimese ja suurima moodustavad kohtud, kes on otsustanud, et tsiviil- ja halduskohtumenetluses füüsiliste isikute isikuandmeid ei avalikustata (nt Viru Maakohus, Harju Maakohus ja Tallinna Halduskohus). See tähendab, et kohtu algatusel ja ilma isiku taotluseta on nimi kohe anonüümitud. Teise grupi moodustavad kohtud, kus menetleja täidab kohtutoimikus oleva teadete lehe, milles märgib, kuidas toimub lahendi avalikustamine (TsMS § 462 lg 2). Ja kolmandaks on kohtud, kes märgivad resolutsioonis avalikustamise viisi (näiteks Tartu Halduskohus¹⁵).

Need näited tähendavad kokkuvõttes seda, et menetlusosaline võib näha veebilehel avalikustatud lahendis oma nime, kuid see võib olla ka anonüümitud. Juhul kui lahendi resolutsioonis ei ole kirjas kuidas lahend avalikustatakse ei saagi menetlusosaline teada, mil viisil toimub tema isikuandmete avalikustamine. Puudub kindlus, kuidas lahend on avalikustatud.

Tulemuseks on, et menetlusosalised pöörduvad kohtu poole isikuandmete eemaldamiseks, kui neil tekib eraelulisi probleeme, esineb eraellu sekkumisi, mille on põhjustanud isiku nime olemasolu kohtulahendis. Isikuandmete avalikustamine ei ole piisavalt seadusega reguleeritud ja on erinevaid tõlgendusi võimaldav.

¹⁵ Vt nt Tartu HKm 26. 08. 2020.a 3-20-1483 <https://www.riigiteataja.ee/kohtulahendid/fail.html?id=273986056>

4.1.2 Eesmärk

Eelkõige on VTK eesmärgiks reguleerida kohtulahendite ühetaoline avalikustamine vastavalt põhiseadusele ja tagada eriliiki isikuandmete ja eraelu puutumatuse kaitse kohtulahendite veebis avalikustamisel.

Täpsemat regulatsiooni vajab süüteomenetluses isikuandmete eemaldamine nii õigeksmõistvas kohtuotsuses kui ka erinevates kohtumäärustes ja tsiviil- ja halduskohtumenetluses isikuandmete avalikustamise või anonüümimise kord. Tsiviil- ja halduskohtumenetluses peab menetlusosalisele olema üheselt arusaadav, kas ta nimi kuulub kohtulahendis avalikustamisele või mitte.

Eesmärgiks on tsiviil- ja haldusasjades kohtulahendite avalikustamine ühekordse tegevusena. Lahend avalikustatakse kohe vastavalt seadusele kas anonüümitult või määratakse avalikustamise viis kohtulahendiga.

4.2 Võimalikud regulatiivsed lahendused

Regulatiivsete lahendustena jäädakse VTK-s selle juurde, et kohtulahendis on süüdistatava nimi avalik (KrMS § 408¹ lg 2), kuid seda ainult siis, kui tegemist on süüdimõistva kohtuotsusega. Tsiviil- ja halduskohtumenetluses edaspidi füüsiliste isikute nimesid ei avalikustata või märgib kohus alati lahendi resolutsioonis avalikustamise viisi.

4.2.1 Kriminaalkohtumenetluse võimalikud muudatused.

Ettepanek: lisada KrMS § 408¹ lg-s 2 olevate isikute loetellu, kelle nime kohtulahendi avalikustamisel ei avalikustata, ka õigeksmõistetu, kuid jätta siiski õigeksmõistetule võimalus taotleda oma nime avalikustamist.

Suure avaliku huvi all olnud kohtulahendite avalikustamisel võib olla õigeksmõistetul soov, et tema nimi on lahendis näha. Samuti tuleb sellisel juhul jätta õigeksmõistetule õigus taotleda kord avalikustatud nime anonüümimist. Olukorras, kus KarRS § 28 võimaldab nime initsiaalidega asendamist isegi süüdimõistva otsuse korral, tuleb ette näha ka õigeksmõistva otsuse korral nime initsiaalidega asendamine.

➤ 2019. aastal jõustus 48 isiku osas õigeksmõistev kohtuotsus (vt tabel 15).

Tabel 15. Õigeksmõistetud isikute arv kohtute lõikes

Kohus	Õigeksmõistetud isikute arv
Harju Maakohus	5
Pärnu Maakohus	1
Tartu Maakohus	0
Viru Maakohus	7
Tallinna Ringkonnakohus	11
Tartu Ringkonnakohus	14
Riigikohus	10
Kokku	48

Teine ettepanek käsitleb kohtumäärustes isikuandmete avaldamist ja eelkõige kriminaalmenetluse lõpetamise määruseid. **Ettepaneku kohaselt lisada KrMS § 206 lg 5 lisaks kahtlustatavale ka süüdistatav, kelle nimi avalikustamisel asendatakse initsiaalidega.** Olukorras, kus KarRS § 28 võimaldab nime initsiaalidega asendamist isegi süüdimõistva otsuse korral, tuleb ette näha ka kriminaalmenetluse lõpetamise määrustes süüdistatava nime initsiaalidega asendamine.

- Maakohtutes jõustus 2019. aastal 209 kriminaalmenetluse lõpetamise määrust. Koos süüdistava nimega avalikustati 61 lahendit (41%) (vt tabel 16).

Tabel 16. Jõustunud ja avalikustatud kohtulahendite arv maakohtute lõikes.

Kohus	Jõustunud lahendite arv	Avalikustatud lahendite arv	Avalikustatud koos süüdistatava nimega	Süüdistatava nimega avalikustatud
Harju Maakohus	109	97	27	28%
Pärnu Maakohus	28	21	16	76%
Tartu Maakohus	43	9	3	33%
Viru Maakohus	29	22	15	68%
Kokku	209	149	61	41%

Kriminaalmenetluse lõpetamise määruste arv ei ole nii suur, et kohtutele tekiks märgatav töökoormus, kui lisaks tuleb isikuandmed eemaldada ülaloodud 61 lahendis.

4.2.2 Võimalikud tsiviil- ja halduskohtumenetluse seadustike muudatused.

Kehtiva seaduse kohaselt üldjuhul ühegi menetlusosalise isikuandmeid ei varjata. Samas, kui süüdistatava nimi teatud aja jooksul kohtulahendis automaatselt anonüümitakse, siis tsiviil- ja haldusasjades sellist võimalust ei ole. Tsiviil- ja halduskohtumenetluses on isiku nimi nii kaua avalikustatud kuni isik ise selle eemaldamist taotleb.

Ettepanek: sätestada, et kohtulahendid tsiviil- ja halduskohtumenetluses avalikustatakse ilma füüsiliste isikute isikuandmeteta. Tuleb kaaluda, kas jätta isikule võimalus taotleda oma nime avalikustamist.

Isikuandmete avalikustamise vajalikkuse kohtulahendites on kahtluse alla seatud ka erialakirjanduses. Kui põhimõtteline nõue kehtib karistusandmete avalikustamise lõpetamisel (kui eelnevalt on isiku nime avalikustamine ühiskonna avaliku huvina õigustatud), siis seda enam või rohkemgi tuleb sama nõuet täita tsiviil- ja haldusasjades, kus ühiskonnal üldjuhul ei ole õigustatud huvi konkreetsete isikute teadasaamiseks. Õigustatud avalikkuse huvi konkreetse isiku vastu üldjuhul tsiviil- ja haldusasjades ei esine, seda võib esineda üksnes üksikudel põhjendatud erandjuhtudel. Samuti ei saa välistada juhtumeid, kus isikud on ise huvitatud oma nime kohtu lahendis välja toomisest.¹⁶ Autor leiab, et nimetatud eesmärkide puhul – kohtu tegevuse läbipaistvus ja kontrollitavus, õigusselgus, avalikkuse harimine, kohtupraktika arengu jälgimine, kohtupraktika ühtlustamine, asjakohase statistika, aruandluse ja teadusuuringute tegemine – puudub üldjuhul isiku nime kohtu lahendis esitamisel eesmärgi saavutamist soodustav mõju. Seda juba kohtu lahendite avalikuks tegemise hetkel.¹⁷

Füüsiliste isikute nimede anonüümimise teed on läinud juba mitmed kohtud. Näiteks Viru ja Harju maakohtus ning Tallinna Halduskohtus on reegel, et eelkõige asendatakse füüsiliste isikute nimed

¹⁶ H. Kranich. Ühiskonna (eba)normaalne areng ja inimõigused. JURIDICA IV/2015. lk 288

¹⁷ H. Kranich. Ühiskonna (eba)normaalne areng ja inimõigused. JURIDICA IV/2015. lk 288

initsiaalidega. Isiku taotlust nime asendamiseks initsiaalidega eelnevalt vaja ei ole. Tegemist on kohtus kokku lepitud avalikustamise viisiga, mis on kantseleile tööjuhiseks.

- Halduskohtumenetluses avalikustasid kohtud perioodil 01.01.2020–31.08.2020 muutmata kujul, ehk koos kõigi isikuandmetega 45% lahendeid (vt tabel 17). Allpoololeval tabelis on näha kui erinev on kohtulahendi avalikustamise praktika. Tallinna Halduskohus ja Tallinna Ringkonnakohus füüsiliste isikute nimesid ei avalikusta. Muutmata kujul on avalikustatud lahendid, kus on tegemist juriidiliste isikute vaidlustega. Samas on näha, et Tartu Halduskohus ja Tartu Ringkonnakohus eelistavad kohtulahendeid avalikustada muutmata kujul ehk koos kõigi isikuandmetega.

Tabel 17. Avalikustatud kohtulahendite arv kohtute lõikes

Kohus	Avalikustatud kohtulahendite arv	Avalikustatud koos menetlusosaliste nimedega	Isikuandmetega avalikustatud
Tallinna Halduskohus	525	95	18%
Tartu Halduskohus	569	360	63%
Tallinna Ringkonnakohus	211	52	25%
Tartu Ringkonnakohus	284	202	71%
Kokku	1589	709	45%

- Tsiviilkohtumenetluses avalikustasid kohtud perioodil 01.01.2020–30.09.2020. a muutmata kujul, ehk koos kõigi isikuandmetega 11% lahendeid (vt tabel 18). Harju, Pärnu ja Viru maakohud ning Tallinna Ringkonnakohus füüsiliste isikute nimesid ei avalikusta. Muutmata kujul on avalikustatud lahendid, kus on tegemist juriidiliste isikute vaidlustega. Samas on näha, et Tartu Maakohus ja Tartu Ringkonnakohus pigem eelistavad kohtulahendeid avalikustada muutmata kujul ehk koos kõigi isikuandmetega (mõlemal kohtul on avalikustatud isikuandmetega 20% lahenditest).

Tabel 18. Avalikustatud kohtulahendite arv maakohute lõikes

Kohus	Avalikustatud kohtulahendite arv	Avalikustatud koos menetlusosaliste nimedega	Isikuandmetega avalikustatud
Harju Maakohus	3664	97	3%
Pärnu Maakohus	879	130	15%
Tartu Maakohus	1758	366	21%
Viru Maakohus	1441	141	10%
Tallinna Ringkonnakohus	722	168	23%
Tartu Ringkonnakohus	278	55	20%
Kokku	8742	957	11%

Ülaltoodud ettepaneku korral, et tsiviil- ja halduskohtumenetluses ei kuulu avalikustamisele füüsiliste isikute isikuandmed, ei suurene kohtute töökoormus. Juba praegu anonüümitakse ca 90% lahendeid. Samas annab selline lahendus menetlusosalisele kindluse, et tema isikuandmete avalikustamine on seaduse poolt kaitstud ja ei sõltu konkreetse kohtus kehtivast avalikustamise korrast. Pigem võib öelda, et selline lahendus vähendab kohtute tööd. Kohtujurist ei pea märkima eraldi kohtutoimikus olevale lehele iga asja kohta avalikustamise viisi. Loodavate kohtute ühiste tugiteenuste osutajate üksuste¹⁸ jaoks on ka selgem, et kõikide kohtute kohtulahendeid avalikustatakse ühel viisil. Samuti

¹⁸ Esimese ja teise astme kohtute arengukava 2020 - 2023, lk 3, p 1.1.2.

https://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumendid/esimese_ja_teise_astme_kohtute_arengukava.pdf

võimaldab see lahendus automatiseerida kohtulahenditest isikuandmetest eemaldamist, mis omakorda vähendab kohtu tööd lahendite avalikustamisel.

Alternatiivne ettepanek on sätestada, et juhul kui kohus otsustab lahendi avalikustada ilma isikuandmeteta kas omal algatusel või isiku taotluse alusel, siis see peab olema resolutsioonis kirjas. Sellise lahenduse puhul jäädakse kehtiva regulatsiooni juurde, mille kohaselt ei varjata üldjuhul ühegi menetluses osaleva isiku (sh tunnistajate ja kolmandate isikute) nime, isiku – või registrikoodi ega aadressi, st üldjuhul enne lahendi avalikustamist lahendit isikuandmete osas muutma ei pea. Kui lahend kuulub avalikustamisele ilma füüsiliste isikute isikuandmeteta, siis see peab olema kindlasti resolutsioonis kirjas. Sellega antakse osalistele kohe selgus, kuidas tema isikuandmed on avalikustatud. Siin peab muidugi arvestama võimalusega, et mingi aja pärast menetlusosaline siiski soovib, et tema isikuandmete avalikustamine lõpetataks, ta pöördub taotlusega kohtu poole ning kohus peab juba lõpetatud menetlusega veel tegelema.

5 Kohtutoimikuga tutvumine kriminaalkohtumenetluses

5.1 Probleem ja eesmärk

5.1.1 Probleemi kirjeldus

Erinevalt TsMS § 59 lg-test 2-5 ja 6 ning HKMS §-st 89 ei näe kehtiv kriminaalmenetluse seadustik ette menetlusvälise isiku poolt toimikuga tutvumise korda, vaid KrMS § 214 näeb eraldi ette õiguse avaldada kohtueelse menetluse andmeid üksnes prokuratuuri loal koos võimalusega rikkujat trahvida. Kriminaaltoimiku tutvustamine pärast kriminaalmenetluse lõpetamist on reguleeritud vaid KrMS § 206 lg-s 3 sätestatud juhul ja puudutab kannatanu õigust tutvuda kriminaaltoimikuga kriminaalmenetluse lõpetamise korral. Samuti on reguleerimata kriminaalmenetluses toimikuga tutvumisest keeldumise kohtumääruse vaidlustamine. Tsiviilkohtumenetluses (TsMS § 59 lg 6) ja halduskohtumenetluses (HKMS § 88 lg 5) teeb tutvumisloa andmisest keeldumise kohta määruse kohtunik või kohtunikuabi. Määruse peale võib esitada määruskaebuse.

Seega ei ole kolmandatel isikutel ligipääsu süüteomenetluse materjalidele. Kohtutoimikutega saavad tutvuda ainult ajakirjanikud pressiesindaja vahendusel vastavalt KHN poolt antud soovitude punktile 5, mille kohaselt ajakirjanik saab kohtutoimikuga tutvuda pärast kohtulahendi jõustumist kohtu esimehe, kohtumaja juhi või asja menetlenud kohtuniku ning Riigikohtu toimiku puhul asja menetlenud kolleegiumi esimehe loal¹⁹.

Juhul kui kohus keeldub ajakirjanikule kriminaalmenetluse toimikuga tutvumiseks loa andmisest, siis toimub vaidlustamine halduskohtumenetluse korras. Riigikohtu halduskolleegium on 3. novembri 2016. a määruses haldusasjas nr 3-3-1-58-16²⁰ märkinud (p 9), et halduskohus on pädev lahendama vaidlusi pärast kriminaalmenetluse lõppu toimikuga tutvumise ja koopiate saamise üle sõltuvalt taotletavatest andmetest kas isikuandmete seaduse või avaliku teabe seaduse alusel (erandjuhtudel ka arhiiviseaduse alusel). Riigikohus on märkinud, et tegu on materiaalselt haldusülesande täitmisega ja kriminaalmenetluse seadustiku erinormid puuduvad.

Selline reguleerimata olukord on toonud kaasa pikki kohtuvaidlusi kriminaalmenetluse toimikuga tutvumise keeldumise teemal. Viimati käsitles Riigikohtu kriminaalkolleegium kohtuasjas 1-19-8262 toimikuga tutvumise probleeme ja ütles, et õigusselguse huvides võiks kriminaal- ja kohtutoimikuga

¹⁹ KHNi soovitused kohtute meediasuhtluseks p.5 <https://www.riigikohus.ee/et/kohtute-haldamise-noukoda/soovitused-kohtute-meediasuhtluseks>

²⁰ RKHKm 3.11.2016 3-3-1-58-16 <https://www.riigikohus.ee/et/lahendid?asjaNr=3-3-1-58-16>

tutvumise kord, sh toimikuga tutvumine pärast kriminaalmenetluse lõpetamist ja toimiku arhiivimist, olla ammendavalt reguleeritud kriminaalmenetluse seadustikus. Seda sarnaselt halduskohtumenetluse seadustiku ja tsiviilkohtumenetluse seadustikuga, kus on toimikuga tutvumiseks kehtestatud kord, mis on käsitatav avaliku teabe seaduse ja isikuandmete kaitse seaduse suhtes eriregulatsioonina²¹.

Kui tsiviil- ja halduskohtumenetluses toimub kohtutoimikuga tutvumise vaidlustamine tsiviil- ja halduskohtumenetluse käigus, siis kriminaalmenetluses kohtutoimikuga tutvumise vaidlustamine toimub erandlikult halduskohtumenetluses. Sellised erisused menetlusliigiti peaksid olema arusaadavalt põhjendatud, kuid täna see nii ei ole.

5.1.2 Eesmärk

Kriminaalmenetluses on kohtutoimikuga tutvumine seni reguleerimata ja sellele on korduvalt ka Riigikohus tähelepanu pööranud.

VTK eesmärgiks on ühtlustada kohtutoimikuga tutvumise regulatsiooni kõigis menetlusliikides. Avalikkuse jaoks tuleb tagada selged reeglid õigusemõistmise avalikkuse kohta. Õigusselguse huvides tuleb ka kriminaalmenetluses reguleerida kohtutoimikuga tutvumise kord ja tutvumisloa andmisest keeldumise vaidlustamine kriminaalkohtumenetluse käigus.

5.2 Võimalikud regulatiivsed lahendused

VTK-s lähtutakse Riigikohtu poolt kohtuasjas 1-19-8262²² seadusandjale tehtud ettepanekust, et kriminaalmenetluses võiks toimikuga tutvumise kord olla lahendatud sarnaselt halduskohtumenetluse seadustiku ja tsiviilkohtumenetluse seadustikuga, kus on toimikuga tutvumiseks kehtestatud kord, mis on käsitatav avaliku teabe seaduse ja isikuandmete kaitse seaduse suhtes eriregulatsioonina.

Ettepanek: lisada kriminaalmenetluse seadustikku sätteid, mis ütlevad, et õigustatud huvi korral ja kohtu nõusolekul võib menetlusväline isik tutvuda kohtutoimikuga. Tutvumisloa andmisest keeldumise määrasele saab esitada määruskaebuse.

Teine võimalik lahendus on lisada KrMS-i üldine õigus toimikuga tutvuda pärast kriminaalmenetluse lõppemist, kusjuures regulatsioon kehtiks ühtviisi nii menetlusvälise kui menetluses osaleva isiku suhtes. Kuna käesoleval ajal on kriminaaltoimikuga tutvumine reguleeritud ainult kannatanu õigusena (KrMS § 206 lg 3), siis edaspidi laieneks see taotluse esitamise võimalus kõigile isikutele.

Loa toimikuga tutvumiseks annab alati asja menetlenud kohtu kohtunik või kohtujurist. Tsiviil- ja halduskohtumenetluses ei ole võimalik tutvuda kinnises menetluse arutatud asja toimikuga (TsMS § 59 lg 3 ja HKMS § § 89 lg 2). Kriminaalmenetlus kinnist menetlust ette ei näe. Samuti ei tulene kohtutoimikuga tutvumise piirangut otseselt kinniseks kuulutatud istungi korral. Riigikohtu kriminaalkolleegium leidis 16. aprilli 2020. a määruses 1-19-8262²³, et kriminaalasja arutamine kinnisel kohtuistungil ei tähenda automaatselt seda, et isikul pole ka pärast kriminaalmenetluse lõppu võimalik kriminaalasja kohtutoimikuga tutvuda. Sellist kohtuistungi kinniseks kuulutamise automaatset õiguslikku tagajärge seadus ette ei näe.

Ettepanek on, et pärast kriminaalmenetluse lõppemist kohtutoimikuga tutvumiseks loa andmine ja sellest keeldumine lähtub järgmistest kriteeriumitest:

²¹ RKKKm 16.04.2020 1-19-8262 <https://www.riigikohus.ee/et/lahendid?asjaNr=1-19-8262/17>

²² RKKKm 16.04.2020 1-19-8262 <https://www.riigikohus.ee/et/lahendid?asjaNr=1-19-8262/17>

²³ RKKKm 16.04.2020 1-19-8262 <https://www.riigikohus.ee/et/lahendid?asjaNr=1-19-8262/17>

- menetlusväline isik peab põhjendama oma õigustatud huvi dokumentidega tutvumiseks ja ärakirja saamiseks;
- loa toimikuga tutvumiseks ja seal olevatest menetluskirjeldustest koopia väljastamiseks annab asja menetlenud kohus;
- kui toimikus olev või selle juurde kuuluv menetluskirjeldus sisaldab andmeid, mille suhtes on seadusega nähtud ette juurdepääsupiirang, võimaldatakse dokumendiga tutvuda osas, milles see ei sisalda piiratud juurdepääsuga teavet või kujul, milles tal ei ole võimalik piiratud juurdepääsuga teabega tutvuda;
- kohtutoimikuga võib tutvuda üksnes selliselt, et oleks tagatud toimiku või andmekandja puutumatus. Menetluskirjeldusest võib saada ka elektroonilise koopia, väljatrüki või väljavõtte;
- tutvumisoa andmisest keeldumise kohta teeb määruse kohtunik või kohtujurist. Määruse peale võib esitada määruskaebuse. Määruskaebuse kohta tehtud ringkonnakohtu määruse peale ei saa Riigikohtule edasi kaevata.

6 Digitaalse kohtutoimikuga tutvumine

6.1 Probleem ja eesmärk

6.1.1 Probleemi kirjeldus

Menetlusseadustikud sätestavad võimaluse pidada kohtutoimikuid nii kirjalike dokumentide kogumina kui ka täielikult või osaliselt digitaalsena (KrMS § 160¹ lg 3 ja 4, TsMS § 56 lg 2, 57 lg 1, HKMS § 87 lg 1). Samuti on reguleeritud nii pabertoimikuga kui ka elektrooniliste dokumentidega tutvumine. Tsiviil- ja halduskohtumenetluses (TsMS § 59 lg 5 ja HKMS § 88 lg 4) võib elektroonilise menetluskirjelduse või digitaalse või muule andmekandjale salvestatud dokumendiga tutvuda üksnes selliselt, et oleks tagatud andmekandja puutumatus. Menetluskirjeldusest võib saada ka elektroonilise koopia, väljatrüki või väljavõtte. Kriminaalmenetluses toimikuga tutvumist kehtivas seaduses reguleeritud ei ole. Käesolevas VTK-s tehakse ettepanek ka kriminaaltoimikuga tutvumise võimaldamiseks.

Toimikutega tutvumine toimub maa- haldus- ja ringkonnakohtute kantselei kodukorra §-de 27 ja 28 alusel.²⁴

Pabertoimikutega tutvumine toimub üldjuhul asja läbi vaadanud maa- või halduskohtu kantseleis. Digitaalsete menetluskirjeldustega, sealhulgas digitoimikuga, saavad menetlusosalised oma kohtuasjas tutvuda avaliku e-toimiku kaudu. Kohus teeb menetlusosalistele avalikus e-toimikus kõik juurdepääsupiiranguta dokumendid nähtavaks. Kui digitaalse toimikuga tutvuda sooviv isik ei saa kasutada avalikku e-toimikut, siis väljastab kohtuametnik isiku taotlusel toimiku väljavõtte paberil, võimaldab isikule juurdepääsu sellele elektrooniliselt kohtu kantseleis või edastab toimiku elektroonilise väljavõtte isiku elektronposti aadressil. Enne paberkandjal väljavõtte väljastamist kontrollib kohtuametnik riigilõivu laekumist vastavalt riigilõivuseaduse §-s 61 sätestatule.

Kui menetlusosaline saab enda asjas digitaalsete dokumentidega tutvuda, siis menetlusvälisel isikul e-toimiku kaudu seda võimalust ei ole. Kantselei kodukorra § 29 lg 1 reguleerib vaid menetlusosalise võimalust digitaalse toimikuga tutvumiseks. Menetlusvälise isiku osas praegu regulatsioon puudub. Menetlusväline isik saab tutvuda pabertoimikuga kohtu kantseleis, kuid praegune õigusemõistmine liigub aina enam digitaalsete kohtutoimikute suunas.

²⁴ Justiitsministri määrus 08.02.2018 <https://www.riigiteataja.ee/akt/122012020007>

Maa- ja halduskohtud lahendasid 2019. aastal 48848 kohtuasja, neist 10524 olid digitaalsed menetlused (21%).

Tsiviilkohtumenetluses lahendati 2019. aastal digitaalses menetluses 31% kohtuasjadest (vt tabel 19).

Tabel 19. Lahendatud ja digitaalsete kohtumenetluste arv maakohute lõikes

Kohus	Lahendatud asjade arv	Digitaalsete menetluste arv	Digitaalsete menetluste osakaal
Harju Maakohus	15276	5181	34%
Pärnu Maakohus	3843	1330	35%
Tartu Maakohus	7237	1962	27%
Viru Maakohus	4758	1245	26%
Kokku	31114	9718	31%

Halduskohtud lahendasid 2019. aastal 22% kohtuasjadest digitaalselt (vt tabel 20).

Tabel 20. Lahendatud ja digitaalsete kohtumenetluste arv halduskohtute lõikes

Kohus	Lahendatud asjade arv	Digitaalsete menetluste arv	Digitaalsete menetluste osakaal
Tallinna Halduskohus	1262	392	31%
Tartu Halduskohus	1126	129	11%
Kokku	2388	521	22%

Kriminaalmenetluses on ka juba digitaalseid kohtumenetlusi, kuid 2019. aastal oli see küll alles 2% (vt tabel 21).

Tabel 21. Lahendatud ja digitaalsete kohtumenetluste arv maakohute lõikes

Kohus	Lahendatud asjade arv	Digitaalsete menetluste arv
Harju Maakohus	6213	2
Pärnu Maakohus	1755	0
Tartu Maakohus	4053	2
Viru Maakohus	3325	281
Kokku	15346	285 (2%)

Kuigi menetlusvälise isiku digitaalse toimikuga tutvumine ei ole praegu reguleeritud, võimaldavad kohtud isikule juurdepääsu digitaalsele toimikule elektrooniliselt kohtu kantseleis. Nii nagu toimub menetlusosalisele toimiku tutvustamine. See tähendab, et digitaalse toimikuga tutvumine toimub sarnaselt pabertoimikuga kohtus kohapeal.

Digitaalse dokumendi ja toimiku olemasolu juba iseenesest eeldab, et sellega saab tutvuda oma vahendite kaudu (kodus, tööl vms), mitte minema kohtusse. Samuti ei ole ratsionaalne, et kogu toimik saadetakse elektrooniliselt e-postile. Digitaalse toimikuga peab saama tutvuda ka väljaspool kohtumaja.

6.1.2 Eesmärk

VTK eesmärk on reguleerida menetlusvälisele isikule digitaalse toimikuga tutvumise võimaldamine ja andmete töötlemise lubatavus või mitte lubatavus. Käesoleval ajal toimub üleminek digitaalsele kohtumenetlusele ja vaja on tagada lisaks pabertoimikule juurdepääs ka digitaalsetele kohtutoimikutele.

6.2 Võimalikud regulatiivsed lahendused

Menetlusseadustikud sätestavad pabertoimikuga tutvumise ja elektrooniliste dokumentidega tutvumise alused. Samas on nii tsiviil- kui halduskohtumenetluses paljud toimikud (ca 22-31%) juba digitaalsed. Võib küll analoogia põhjal arvata, et elektroonilise dokumendiga tutvumine hõlmabki digitoimikuga tutvumist, kuid samas õigusselguse huvides tuleb menetlusvälise isiku digitoimikuga tutvumine eraldi välja tuua.

VTK-s ei tooda välja vajadust muuta menetlusseadustikke, sest justiitsministril on kõigis menetlusliikides vastav volitusnorm olemas. TsMS § 61 ja KrMS § 160¹ lg 6 ütlevad, et valdkonna eest vastutav minister kehtestab tehnilised nõuded digitaalse toimiku pidamisele ja sellega tutvumisele. Digitaalse kohtutoimikuga tutvumist reguleerib kantselei kodukorra § 29, mille lg 1 räägib menetlusosalise võimalusest tutvuda digitaalse toimikuga.

Käesoleval ajal ei ole sellist tehnilist lahendust, mis võimaldaks avaliku e-toimiku kaudu tutvuda kohtuasjadega, kus isik ei ole ise menetlusosaline. Antud muudatus eeldab vastava IT-lahenduse loomist (sh digitoimiku ja KISi), see tähendab, et kohus edastab toimiku tutvumiseks menetlusvälise isiku e-toimikusse.

Siinkohal tuleb kindlasti tähelepanu pöörata vajadusele piirata tutvumist juurdepääsupiiranguga dokumentide osas. HKMS § 89 lg 3 sätestab, et kui toimikus olev või selle juurde kuuluv menetluskohustus sisaldab andmeid, mille suhtes on seadusega nähtud ette juurdepääsupiirang, võimaldatakse menetlusvälisel isikul dokumendiga tutvuda osas, milles see ei sisalda piiratud juurdepääsuga teavet, või kujul, milles tal ei ole võimalik piiratud juurdepääsuga teabega tutvuda. TsMS § 59 lg 1¹ kohaselt võib kohus võib piirata menetlusosalise õigust toimikuga tutvuda ja sellest ära kirju saada, kui see oleks ilmses vastuolus teise menetlusosalise või muu isiku kaaluka huviga.

Juhul kui on vajalik teatud liiki digitaalseid dokumente anda tutvumiseks osaliselt, siis on selle realiseerimiseks vajalik isikuandmete eemaldamise arendus. Käesoleval ajal kasutatakse sellist lahendust kriminaalmenetluses karistuse kustumisel lahenditest isikuandmete eemaldamisel. See võimaldab tulevikus ka digitaalset toimikut tutvustada nii, et anonüümimisele kuuluvad nimed asendatakse initsiaalidega. Samuti on võimalik digitoimikus olevaid PDF faile redigeerida või muuta nii, et eemaldatakse tekstist juurdepääsupiirangut sisaldav tekstiosa. Kokkuvõttes – kui on vaja digitoimiku tutvustamisel asendada isikuandmeid initsiaalidega või mitte avalikustada juurdepääsupiirangut sisaldavat osa, siis vastavate tehniliste arendustega on see võimalik.

Ettepanek: täiendada riigilõivuseaduse § 61 lg-t 1 ja sätestada ka elektroonilise koopia väljastamise eest riigilõivu tasumise kohustus. Alternatiivse võimalusena sätestada menetlusseadustikes, et elektroonilise koopia väljastamise taotluse täitmise kulutuste hüvitamiste eest tuleb maksta kohtule tasu.

Antud ettepanekud on põhjendatud sellega, et kuna ka digitoimiku tutvumiseks edastamisel tuleb toimikust eemaldada eriliiki isikuandmed, siis on põhjendatud elektroonilise dokumendi koopia väljastamise eest riigilõivu tasumine või tasu maksmine. Riigilõivu seaduse § 61 lg 1 kohaselt tuleb

riigilõivu küll tasuda elektroonilise dokumendi väljatrüki eest, kuid elektroonilise koopia menetlusvälisele isikule edastamine toob kaasa samaväärse töö kohtule.

7 Juurdepääsupiirangu kehtivus kinnises kohtumenetluses

7.1 Probleem ja eesmärk

7.1.1 Probleemi kirjeldus

TsMS § 59 lg 3 teine lause ja HKMS § 89 lg 2 kolmas lause näevad ette, et menetlusväline isik ei või ka pärast seda, kui asjas on menetlus jõustunud lahendiga lõppenud, tutvuda kinnises menetluses arutatud asja toimikuga.

See tähendab, et tervikuna kinniseks kuulutatud menetluses ei saa menetlusvälisele isikule toimikut kunagi tutvustada ja nimetatud piirang puudutab ka ajakirjanikke.

Kriminaalmenetluses menetlusvälise isiku toimikuga tutvumise sätted hetkel puuduvad. Antud VTK raames tehakse ettepanek sätestada ka kriminaalasjades toimikuga tutvumise võimalus sarnaselt tsiviil- ja halduskohtumenetlusele. Kuid kuna kriminaalmenetluses ei ole kinnise menetluse mõistet, siis ei tõusetu juurdepääsupiirangu kehtivuse probleem ka toimikuga tutvumisel.

AvTS § 40 kohaselt peavad juurdepääsupiirangutel olema kindlad ajalised tähtajad. AvTS § 40 lg 1 ütleb, et asutusesiseseks kasutamiseks mõeldud teabele kehtestatakse juurdepääsupiirang alates dokumendi koostamisest või saamisest ning kuni vajaduse möödumiseni või sündmuse saabumiseni, kuid mitte kauemaks kui viieks aastaks. AvTS § 40 lg 3 kohaselt kehtib asutusesiseseks kasutamiseks tunnistatud isikuandmeid sisaldavale teabele juurdepääsupiirang selle saamisest või dokumenteerimisest alates 75 aastat või isiku surmast alates 30 aastat, või kui surma ei ole võimalik tuvastada, siis 110 aastat, alates isiku sünnist. Menetlusseadustikud kinnise menetluse lõppemise tähtaegu ette ei näe.

Menetlusseadustikud hetkel toimiku juurdepääsupiirangut lõpetada ei võimalda. Toimik jääb avalikkuse eest suletuks tähtajatult, kuid kinniseks kuulutamise alused võivad aastatega ära langeda, aktuaalsuse kaotada või isegi juba lahendi jõustumisel olla asjakohatud.

Seega, kinnise kohtuasja puhul ei ole alati tähtajatu toimiku ligipääsu keeld põhjendatud. Tegemist on vastuoluga põhiseadusliku kohtupidamise avalikkuse põhimõttega.

7.1.2 Eesmärk

Eesmärgiks on lubada kohtul otsustada toimikuga tutvumine ka kinnises menetluses või anda kohtule võimalus otsustada juurdepääsupiirangu kehtivuse vajalikkuses toimikuga tutvumise taotluse esitamisel. Menetluse kinniseks kuulutamise vajalikkus tuleb asjaolude äralangemisel üle vaadata ja hinnata avalikku huvi antud kohtuasjas.

7.2 Võimalikud regulatiivsed lahendused

TsMS § 38 (kohaldub ka halduskohtumenetlusele) näeb ette menetluse kinniseks kuulutamise, kuid seaduses puudub juurdepääsupiirangu lõppemise aeg. Kinnises menetluses arutatud asja toimikuga ei või menetlusväline isik tutvuda.

Menetluse kinniseks kuulutamise tähtajatu piirang ei ole alati põhjendatud. Juurdepääsupiirangud võivad ajas ära langeda või kaotada aktuaalsuse. Menetlusvälise isiku toimikuga tutvumise üle otsustab alati kohus, samuti võib kohtunikul olla õigus lugeda juurdepääsupiirang lõppenuks.

Ettepanek: muuta TsMS § 59 lg 3 teist lauset ja HKMS § 89 lg 2 kolmandat lauset nii, et juhul kui menetlusväline isik soovib tutvuda kinnises menetluses arutatud asja toimikuga, vaatab kohus juurdepääsupiirangu vajalikkuse üle. Juurdepääsupiirangu jätkumise korral ei või menetlusväline isik tutvuda kinnises menetluses arutatud asja toimikuga. **Siinkohal tuleks kaaluda ka võimaliku lahendusena, et menetlus on jätkuvalt kinnine, kuid toimikuga tutvumine lubatakse.** Kui toimikus olev või selle juurde kuuluv menetluskirjeldus sisaldab andmeid, mille suhtes on seadusega nähtud ette juurdepääsupiirang võimaldatakse menetlusvälisel isikul dokumendiga tutvuda osas, milles see ei sisalda piiratud juurdepääsuga teavet või kujul, milles tal ei ole võimalik piiratud juurdepääsuga teabega tutvuda. Kohus eemaldab eraelu kaitseks toimikust füüsiliste isikute isikuandmed ja juurdepääsupiirangut sisaldavad dokumendid või nende osad. Digitaalse kohtutoimiku puhul on seda kirjeldatud käesoleva VTK p-s 6.

Teine võimalus on mitte sätestada menetlusseadustikes kinnises menetluses toimikuga tutvumise keeldu. Kuna igal juhul otsustab kohus menetlusvälise isiku juurdepääsu toimikule, siis toimuks see sarnaselt ka kinnise menetluse puhul. See ettepanek tähendab, et tsiviil- ja halduskohtumenetluse seadus ei reguleeriks eraldi menetlusvälise isiku toimikuga tutvumist kinnises menetluses. Toimikuga tutvumise regulatsioon oleks sama nii avaliku kui kinnise menetluse korral.

Kinniste menetluste osakaal kõigist kohtumenetlustest 2020. aastal on ca 1,6%, KISi-s on neil kohtuasjadel märges „konfidentsiaalne“.

Tsiviilkohtumenetluses oli perioodil 01.01.2020–30.09.2020.a jõustunud kohtulahenditest konfidentsiaalseid menetlusi 1% (vt tabel 22).

Tabel 22. Jõustunud ja konfidentsiaalsete kohtumenetluste arv maakohutute lõikes

Kohus	Jõustunud kohtulahendite arv	Konfidentsiaalsete menetluste arv	Konfidentsiaalsete menetluste osakaal
Harju Maakohus	14116	78	1%
Pärnu Maakohus	3551	16	0%
Tartu Maakohus	6343	19	0%
Viru Maakohus	4747	210	4%
Kokku	28757	323	1%

Halduskohtumenetluses oli perioodil 01.01.2020–30.09.2020.a jõustunud kohtulahenditest konfidentsiaalseid menetlusi ca 3% (vt tabel 23).

Tabel 23. Jõustunud ja konfidentsiaalsete kohtumenetluste arv halduskohtute lõikes

Kohus	Jõustunud kohtulahendite arv	Konfidentsiaalsete menetluste arv	Konfidentsiaalsete menetluste osakaal
Tallinna Halduskohus	1200	33	3%
Tartu Halduskohus	1041	33	3%
Kokku	2241	66	3%

Kriminaalkohtumenetluses oli perioodil 01.01.2020–30.09.2020 jõustunud kohtulahenditest konfidentsiaalseid menetlusi ca 2% (vt tabel 24).

Tabel 24. Jõustunud ja konfidentsiaalsete kohtumenetluste arv maakohtute lõikes

Kohus	Jõustunud kohtulahendite arv	Konfidentsiaalsete menetluste arv	Konfidentsiaalsete menetluste osakaal
Harju Maakohus	6078	40	1%
Pärnu Maakohus	1741	13	1%
Tartu Maakohus	3844	110	3%
Viru Maakohus	3246	187	6%
Kokku	14909	350	2%

Ülaltoodud lahenduse korral peavad kohtud hindama rohkem ca 1-2% toimikuga tutvumise taotlusi. Tegemist on väga väikese osakaaluga kohtumenetlustest ja kohtute töökoormus ei suurene märgatavalt. Eeldusel, et kinnised menetlused sisaldavad juurdepääsupiiranguga andmeid, siis nende eemaldamine enne toimiku tutvumiseks andmist toob kohtule kindlasti tööd juurde. Selleks on vajalik digitaalsetest dokumentidest isikuandmete eemaldamise lahendust. Käesoleval ajal kasutatakse sellist lahendust kriminaalmenetluses karistuse kustumisel lahenditest isikuandmete eemaldamisel. See võimaldab tulevikus ka digitaalset toimikut tutvustada nii, et anonüümimisele kuuluvad nimed asendatakse initsiaalidega. Samuti on võimalik digitoimikus olevaid PDF faile redigeerida või muuta nii, et eemaldatakse tekstist juurdepääsupiirangut sisaldav tekstiosa. Kokkuvõttes, kui on vaja kinnises menetluses arutatud toimiku tutvustamisel asendada isikuandmeid või mitte avalikustada juurdepääsupiirangut sisaldavat osa, siis vastavate tehniliste arendustega on see võimalik.

8 Kohtuistungite avalikud ülekandmised internetis

8.1 Probleem ja eesmärk

8.1.1 Probleemi kirjeldus

Kehtiva regulatsiooni kohaselt on kohtutel võimalik kohtuistungeid pidada tehniliste lahenduste abil (KrMS § 69) ja menetluskonverentsina (TsMS § 350 ja HKMS § 129 lg 3). Mõlemal juhul on tegemist virtuaalistungitega, kus menetlusosalistel on võimalik viibida istungi ajal muus kohas kui kohtusaalis ja olles loginud sisse videoistungile teha reaajas menetlustoiminguid.

Eriolukorra ajal hakati praktikas pidama istungeid ka täielikult virtuaalistungitena nii, et keegi osalejatest ei viibinud kohtusaalis.

Reguleerimata on, kuidas tagada istungite avalikkus ja avalikkuse juurdepääs istungile, mis toimubki ainult virtuaalsaalis ja füüsilist ruumi, kuhu avalikkus saab minna, ei ole. Eriolukorra ajal lahendati olukord nii, et istungil osalemise soovist enne teada andnud ajakirjanikule saadeti samuti kutse virtuaalistungile ning tal oli võimalus istungil osaleda.

Istungite internetis ülekandmise võimalus avardeb ka üliõpilaste ja teiste huviliste võimalusi kohtuistungeid jälgida. Kohtusaalid on väikesed, et mahutada alati kõiki istungil osaleda soovijaid. Samuti võib rohke pealtvaatajate arv kohtusaalis segada menetlusosalisi.

Riigikohtu esimees pööras oma ettekandes Riigikogus 3. juunil 2020. a tähelepanu videoistungite probleemidele. Laiem probleem, mis kaasneb virtuaalistungite osakaalu suurenemisega suuliste istungite arvel nii eriolukorras kui ka selle järel, on seotud menetluse avalikkusega. Põhiseaduslik õigus avalikule kohtumenetlusele kaitseb nii menetlusosaliste kui ka avalikkuse huve. Kui kriisi ajal kehtivad menetlusväliste isikutele istungitel osalemiseks erireeglid, on see ilmselt mõistetu. On aga omaette

küsimus, kuidas vältida videoistungite laiemal kasutamisel avalikkuse ligipääsu näilikuks muutumist, kui kriis on läbi, kuid igapäevaelu on kriisi valguses pisut muutunud. Ka eriolukorra järel on rõhk paratamatult videoistungitel ja n-ö hübriidistungitel, kus mõned menetlusosalised viibivad saalis, mõned aga kaasatakse videosilla vahendusel²⁵.

8.1.2 Eesmärk

VTK eesmärgiks on reguleerida menetlusseadustikes istungite avalikke ülekandeid arvutivõrgu vahendusel ja ka nende istungite, kus kohus ja osalised on saalis kohapeal, kuid vastavad videoseadmed võimaldavad, avalikku ülekandmist. Tagada tuleb suurem avalikkuse juurdepääs kohtuistungitele ja seda eelkõige videoistungite kaudu.

8.2 Võimalikud regulatiivsed lahendused

Täna puudub menetlusseadustikes regulatsioon virtuaalistungi avaliku ülekandmise kohta. Samuti puudub avalikkusel võimalus jälgida internetis istungeid, mis toimuvad kohtusaalis.

Ettepanek: lisada menetlusseadustikesse menetlusväliste isikutele võimalus virtuaalistungeid jälgida veebikeskkonnas. Virtuaalistungite avalik ülekanne saab toimuda ainult kohtu loal.

Lisaks virtuaalistungitele tuleb kaaluda ka kohtusaalis või osaliselt video teel toimuvate istungite veebikeskkonnas vaatamise võimaluse reguleerimist.

Võimalike lahendustena tehakse allolevad ettepanekud:

- tegemist on õigusemõistmisega seotud vajadusega;
- istungist tehakse ülekanne vaid kohtu eelneval loal;
- istungeid saab vaadata vaid isik, kes on end vastavas keskkonnas nõuetekohaselt autentunud;
- istungi ülekannet ei tohi salvestada, pildistada ega järele vaadata (v.a kui kohus on teisiti otsustanud);
- info videoistungi toimumise kohta on Riigi Teataja veebilehel²⁶ kohtuistungite nimekirjas.

Maakohtutes toimus eriolukorra ajal, perioodil 15.03–24.04.2020.a osaliselt või täielikult videoistungina lausa 42% istungeid (vt tabel 25).

Tabel 25. Videoistungite arv maakohtute lõikes

Menetlusliik	Määratud istungite arv	Toimunud istungite arv	Videoistungite arv	Toimunud videoistungite osakaal
Tsiviilasjad	952	281	171	30%
Üldmenetlusasjad	377	92	64	24%
Lihtmenetlus- ja muud kriminaalmenetlusasjad	616	460	337	75%
Väärteomenetlusasjad	367	132	75	36%
Kokku	2312	965	647	42%

²⁵ Riigikohtu esimehe ülevaade 03.06.2020

<https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/%C3%B5iguslased%20materjalid/RK%20esimehe%20%C3%BCleaad%20Riigikogus%20202018/Riigikohtu%20esimehe%20%C3%BCleavaade%20kohtukorralduse%20%C3%B5igusem%C3%B5istmise%20ja%20seaduste%20%C3%BChetaolisuse%20kohaldamise%20kohta.pdf>

²⁶ Riigi Teataja https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtuistungid_otsing.html

Käesoleval ajal puudub kohtutel võimekus istungite veebis ülekandmiseks. Kohtutes on 63 saali, millest 22-s on olemas videokonverentsi seade. Neis 22-s saalis saab vastavate lisaarenduste tegemisel võimaldada veebis istungite avalikke videoülekandeid. Praegu on võimalik pidada nendes saalides virtuaalistungeid ja jagada istungi linki menetlusosalistele ja avalikkusele.

9 Kriminaalkohtumenetluses istungil avalikuks saanud teabe avalikustamine

9.1 Probleem ja eesmärk

9.1.1 Probleemi kirjeldus

Vastavalt KrMS § 12 lg-le 4¹ toimub kohtuistungi avalikkuse piiramine. Kohus võib menetlusosalisi ja teisi istungisaalis viibijaid põhistatud määrusega kohustada asja menetlemisel teatavaks saanud asjaolu saladuses hoidma ka juhul, kui kohtuistung ei ole kinniseks kuulutatud, kuid saladuse hoidmine on ilmselt vajalik käesoleva paragrahvi lõikes 1 nimetatud õiguse või huvi kaitseks.

Probleeme tekitab saladuse hoidmise kohustuse tähtaeg, mille kohtud määravad kohtumenetluse lõpuni. Tegemist on ilmselgelt liiga pika ajaga ja avalikkuses tekitab see küsimusi, kas tegemist on ikka avaliku kohtumõistmisega. Kohus peab küll määrust põhjendama ja selgitama saladuse hoidmise kohustuse tähtaega, kuid praktikas on juhtumeid, kus määratakse saladuse hoidmise tähtaeg kohtumenetluse lõpuni (vt RKKKm 1-17-9149²⁷). Selle probleemi tõid kohtumenetluse avalikkuse ümarlaual esile eelkõige ajakirjanikud, kelle hinnangul on selline pikk tähtaeg ebamõistlik ja piirab sõna- ning ajakirjandusvabadust.

Samuti puudub kriminaalmenetluses kaebeõigus menetlusvälistel isikutel, kes on saanud kohustuse vaikida. TsMS § 41 lg 3 (kohaldub ka halduskohtumenetlusele) sätestab sarnase istungi avalikkuse piiramise, kuid sama paragrahvi lg 4 reguleerib ka edasikaebekorda. KrMS § 384 lg 1 järgi on maakohtu määruse peale määruskaebuse esitamise õigus kohtumenetluse pooltel, samuti menetlusvälisel isikul, kui kohtumäärusega on piiratud tema õigusi või seaduslikke huve. Riigikohtu kriminaalkolleegium ütles 29.05.2020.a määruses 1-17-9149, et juhul kui saladuse hoidmise kohustuse on määratud isikule, kes ei ole kriminaalasjas kohtumenetluse pooleks, siis tuleb tema kaebeõiguse üle otsustamiseks hinnata, kas maakohtu määrusega piirati tema õigusi või seaduslikke huve²⁸. See tähendab, et iga kord, kui ajakirjanik esitab määruskaebuse vaikimise kohustuse peale, peab kohus otsustama tema kaebeõiguse üle.

9.1.2 Eesmärk

Muudatuse eesmärgiks on täpsustada istungil avalikuks saanud info avaldamise piiramise sätet KrMS-s eelkõige nii, et see oleks ajaliselt piiratud, piirangu kehtestamisel tuleks kaaluda avalikku huvi ja sätestada seaduses saladuse hoidmiseks kohustatud isikule kaebeõigus. TsMS-s ja KrMS-s sätestatud istungil teatavaks saanud saladuse hoidmise regulatsioon tuleb ühtlustada.

9.2 Võimalikud regulatiivsed lahendused

Ettepanek muuta kriminaalmenetluse seadustikus istungil avalikuks saanud info avaldamise piiramise sätet ja täiendada seadust alljärgnevalt:

- kohus peab märkima saladuse hoidmise kohustuse ajaliselt;
- piirangu ajalisel kehtestamisel tuleb kaaluda avalikku huvi;

²⁷RKKKm <https://www.riigikohus.ee/et/lahendid?asjaNr=1-17-9149/520>

²⁸RKKKm <https://www.riigikohus.ee/et/lahendid?asjaNr=1-17-9149/520>

- saladuse hoidmise kohustuse kohta tehtud määruse peale võib saladuse hoidmiseks kohustatud isik esitada määruskaebuse;
- määruskaebuse kohta tehtud ringkonnakohtu määruse peale ei saa Riigikohtule edasi kaevata.

10 Sihtrühm ja mõjud

Kriminaalmenetluse, tsiviilkohtumenetluse ja halduskohtumenetluse seadustiku ning seetõttu ka nende muutmisest mõjutatud sihtrühma võib jagada kolmeks – kohus, menetlusosalised ja avalikkus. Kohtu all peetakse silmas menetlejaid ja kohtuametnikke. Kohtumenetluse avalikkuse tagamine on kohtu kohustus. Menetlusosalisteks on konkreetseesse kohtuasja puutuvad isikud nagu kahtlustatav, süüdistatav, õigeksmõistetu, prokuratuur, esindaja, hageja, kostja, kaebaja, vastustaja ja kõik teised menetlusosalised. Avalikkuse all tuleb silmas eelkõige isikuid, kes on kohtupraktikast huvitatud: professionaalsed menetlusosalised, juristid, ajakirjandus, üliõpilased jne.

Maa-, haldus- ja ringkonnakohtutes töötab 90 referenti ja 174 kohtuistungisekretäri, kes puutuvad kokku kohtulahendite avalikustamisega. Käesoleva VTK käigus tehtud ettepanekud kogumis ei mõjuta oluliselt töökoormust. Eelduslikult toob kavandatav kohtulahendite avalikustamise regulatsioon nende jaoks kaasa selles tööloigis ühtse praktika ja tänu sellele ka efektiivsema töökorralduse.

Kohtulahendite avalikustamine, toimikutega tutvumine ja istungite avalikud ülekanded puudutavad menetlusosalisi otseselt. Füüsilisi isikuid, kellel oli kokkupuude kohtumenetlusega või kes osalesid kohtumenetluses 2019. aastal on kohtute infosüsteemi andmetele tuginedes 95173. Nende inimeste jaoks on muudatuse mõju positiivne, sest võimaldab juurdepääsu kriminaalmenetluses kohtutoimikule ja annab selguse, kuidas toimub kohtulahendis isikuandmete avalikustamine.

Kõige raskem on hinnata muudatuste mõju ulatust avalikkusele. Nendele ajakirjanikele, kes tegelevad kohtu teemade kajastamisega on mõju oluline ja avaldamise sagedus tihe. Kohtupraktikast huvitatud isikutele on mõju positiivne, sest kohtusüsteemi läbipaistvus suureneb. Positiivse mõjuna saab esile tuua ka muudatustega kaasnev halduskoormuse vähenemise, sest inimestel kulub vähem aega riigiga suhtlemiseks, et saada ligipääs neile huvipakkuvatele dokumentidele. Avalikkusele toob muudatus kaasa võimaluse osaleda kohtuistungitel video teel ja tutvuda ajakohase kohtupraktikaga.

Esmase mõjuanalüüsi käigus ei tuvastatud ühelegi sihtrühmale olulisi negatiivseid mõjusid, mistõttu selgub edasise mõjude analüüsi vajalikkus pärast seda, kui huvirühmad on andnud tagasisidet VTK-le.

11 Väljatöötamise tegevuskava

11.1 Valitavad lahendused

Muudetakse kehtivaid õigusakte, muudatuste sisu on toodud ära punktides 1–9.

11.2 Puudutatud ja muudetavad õigusaktid

- Kriminaalmenetluse seadustik
- Tsiviilkohtumenetluse seadustik
- Halduskohtumenetluse seadustik
- Avaliku teabe seadus
- Riigilõivuseadus

11.3 Kooskõlastamine ja arvamuse andmine

VTK saadetakse kooskõlastamiseks ministeeriumitele ning arvamuse avaldamiseks Riigikohtule, esimese ja teise astme kohtutele, Eesti Kohtunike Ühingule, Õiguskantsleri Kantseleile, Eesti Advokatuurile, Riigiprokuratuurile, Registrite ja Infosüsteemide Keskusele, Andmekaitse Inspeksioonile, Tartu Ülikooli õigusteaduskonnale ja Eesti Ajakirjanike Liidule.

Väljatöötamiskavatsust ja sellele antud tagasisidet on kavas arutada KHN-i istungil 10.12.2020.a.

Eelnõu esitatakse kooskõlastamisele 2021. aasta I kvartalis.

11.4 Õigusakti eeldatav jõustumise aeg

2022. aasta 1. jaanuar.

11.5 Vastutav ametnik

Marilin Reintamm – marilin.reintamm@just.ee